

תוכן עניינים

9	1. מבוא
	1.1 מטרת הוועדה והרקע למינויה
	1.2 השלב הראשון של עבודת הוועדה ופרסום דוח ביניים
	1.3 השלב השני של עבודת הוועדה
13	2. הכלים העומדים לרשות בתי המשפט לשם קביעת טובת הילד
	2.1 הגשת חוות דעת של מומחה לבתי המשפט – המצב המשפטי הנוהג
	2.2 תהליך העבודה ותשומות שהיוו בסיס להמלצות הוועדה
	2.3 תמצית הסקירות המקצועיות אשר שמעה הוועדה
	2.4 הכלים העומדים לרשות בתי משפט לצורך קביעת טובת הילד והסדרי אחריות הורית במדינות שונות
	2.5 השימוש במומחים בבתי המשפט לענייני משפחה
	2.6 תיקוני החקיקה המוצעים
	2.7 קווים מנחים למינוי מומחה בבית המשפט לענייני משפחה
	נספחים
50	א. כתב המינוי של הוועדה
52	ב. הצעת החוק שבדוח הביניים
65	ג. הצעת החוק שבדוח הביניים – דעות המיעוט
68	ד. טופס להסכם/להסדר הורות (סעיפים 8 ו-9 להצעת חוק)
92	ה. הסכם הורות לאחר גירושין - עו"ד גלית סנה-לוריה וגב' רותי שיו
102	ו. רשימת המגיבים לדוח הביניים מן הציבור

מדינת ישראל

משרד המשפטים

**הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים
של האחריות ההורית בגירושין**

שלב ב' – דוח משלים

מוגש לשר המשפטים, פרופ' יעקב נאמן

אלול התשע"א (ספטמבר 2011)

פתח דבר

בחדש אפריל 2008 הגישה הוועדה לשר המשפטים דוח שסיכם את החלק הראשון של דיוניה: "הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין, שלב א' – דוח ביניים" (להלן: "דוח הביניים"). בדוח הביניים המליצה הוועדה לתקן את הפרק בנושא "הורים וילדיהם הקטינים" שבחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב - 1962 (להלן: "הצעת החוק", נספח ב' לדוח זה). התיקון נועד לקיים הסדר נורמטיבי חדש של יחסי הורים וילדיהם, לרבות בעת הגירושין, על יסוד התפיסה של האחריות ההורית שבאמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989.

בפתח דבר לדוח הביניים עמדתי על כך ש-"הסדרה משפטית של מערכת יחסי הגומלין בין הורים לבין ילדיהם הקטינים מעלה שאלות קשות וטעונות המחייבות גישה נורמטיבית ומקצועית רב ממדית וגמישה על מנת לתת פתרונות למצבים מורכבים אלה". אכן, לאחר פרסום דוח הביניים הגיעו לוועדה תשומות מן הציבור והן נדונו בוועדה לעומקן, בעיקר סביב השאלה: האם לאור המלצת הוועדה בדוח הביניים על ביטול "חזקת הגיל הרך" (הקבועה בסעיף 25 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות), יש מקום לתקן את הכללים שגובשו בסעיף 9 להצעת החוק (ראה נספח ב' לדוח זה), שעל פיהם אמורים בית המשפט למשפחה ובית הדין הדתי לקבוע הסדר הורות הולם למקרה הנדון בפניהם.

בדיוני הוועדה בשלב השני, שנמשכו תקופה ארוכה מעבר למצופה, נחלקו חברי הוועדה בדעותיהם, לגבי הצעה שהועלתה לעדכן את הכללים על פיהם אמור בית המשפט להכריע במחלוקות בין הורים בעניין אופן מימוש האחריות ההורית, ולקבוע הסדר בהעדר הסכמה הורית למימוש האחריות ההורית לטובת הילד.

חלק מחברי הוועדה סברו שיש מקום לתקן את סעיף 9 להצעת החוק, באופן שיתווסף כלל מכריע "שובר שוויון" לפיו יקבע בית המשפט את הסדר ההורות לטובת הילד, כאשר נוצר מצב של "תיקו" בין ההורים, שמקשה עליו להגיע להכרעה בהעדר הסכמה הורית. בכך סברו התומכים בתיקון זה, יתווסף מרכיב מייצב שיסייע לפתרון מקרים מסובכים שקשה להכריע בהם. חלק אחר מחברי הוועדה הסתייג מהתיקון המוצע ומצא בו פגמים לרוב ובפרט נסיגה מיישום העיקרון של האחריות ההורית המשותפת שביסוד ההסדר שגיבשה הוועדה בהצעת החוק.

ההצעה להוספת כלל "שובר שוויון" הולידה, כאמור, מחלוקות עמוקות וגרמה להצגת עמדות קוטביות מצד החברים בוועדה. המאמצים הנמשכים שהושקעו על ידי יו"ר הוועדה ועל ידי כלל חברי הוועדה במהלך דיונים רבים ומעמיקים, בניסיון לגשר על פני המחלוקות החריפות שהתגלו בין חברי הוועדה בקשר לפתרון המוצע, או למצוא נוסחה גואלת שתהיה מקובלת על רוב מוצק של חברי הוועדה, עלו על שרטון והגיעו למבוי סתום. העובדה שחלק משמעותי מחברי הוועדה תמך בתוספת לסעיף 9 להצעת החוק - כדלקמן: "(ג) - ככל שלא ימצא בית המשפט או בית הדין במכלול השיקולים האמורים בסעיף קטן (ב) מענה להחלטה הנדרשת כדי להכריע לגבי חלוקת הזמן והמגורים של הילד עם כל אחד מהוריו, ייתן בית המשפט משקל מכריע לשיקולי שמירת היציבות בחייו של הילד ולאופן ולמידה בהם טופל על ידי כל אחד מהוריו במהלך חייו עד למתן ההחלטה, בלי שהדבר יפגע בשיקול של שמירת הקשר של הילד עם שני הוריו ועידודם לשיתוף פעולה ביניהם, והכול תוך שמירה על עקרון טובת הילד כשיקול על" - לא הספיקה על מנת לשלבה כנוסח מעודכן להצעת החוק של הוועדה. שינוי כה מהותי, מחייב תמיכה של רוב מוצק מקרב חברי הוועדה, וככל שחלף הזמן רבו ההסתייגויות והמחלוקות

הפנימיות בקשר אליו. ההכרעה בסוגיה החשובה ומעוררת המחלוקת דלעיל, עוברת לשיח הציבורי שילווה את תהליך החקיקה לתיקונו של החוק. עם זאת, ראוי שדוח הביניים ימשיך להוות מצפן ומורה דרך לפתרון סכסוכים הנוגעים ליחסי הורים ילדים בגירושין: להורים המתגרשים, לבתי המשפט ובתי הדין ולאנשי המקצוע המעורבים במישרין או בעקיפין במלאכת קביעתם של הסדרי ההורות בעקבות גירושין. בהתאם לכך, מצורפת בנספח ב' לדוח, הצעת החוק שפורסמה בדוח הביניים, עם תיקונים שהתקבלו על ידי הוועדה בשלב השני של דיוניה, בנספח ג' מצורפות הסתייגויות להצעת החוק לפי דעות המיעוט שבדוח הביניים. קורא המבקש לעיין בנוסח המלא של דוח הביניים וההסתייגויות של חלק מחברי הוועדה, יוכל למוצאו באתר של משרד המשפטים.

דוח זה כולל את סיכום הדיונים של הוועדה בשלב השני של עבודתה, בעניין הכלים העומדים לרשות בתי המשפט למשפחה ובתי הדין הדתיים לשם קביעת טובת הילד בנוגע להסדרי משמורת וקשר הורי. לאור דיוניה ממליצה הוועדה על מספר הצעות חקיקה. בין הצעות החקיקה נכללת גם הצעה, לחייב הורים בקיום פגישה מקדימה ביחידת הסיוע שבבית המשפט או בבית דין דתי, לפני הגשת תובענה בענייני אחריות הורית (להלן עמ' 23). הצעה זו נועדה לעודד הורים להגיע להסכמות בדרכי שלום בענייני האחריות ההורית לפי מגמת הצעת החוק, ולהפחית את התדיינויות בבית המשפט, שפוגעות בטובת הילד. בין חברי הוועדה היו מי שסברו, כי אין מקום להמליץ על חקיקה זו כשלא ניתן לקובעה גם בבתי הדין הדתיים. אולם, ביום 16 במאי 2011 נחקק חוק בתי דין דתיים (יחידות סיוע), התשע"א - 2011, לפיו תוקמנה ותפעלנה בבתי הדין הדתיים יחידות סיוע בדומה ליחידות הסיוע שבבתי המשפט למשפחה. לאור זאת נכללת גם הצעת חקיקה זו בדוח. ברצוני לשוב ולהודות לכל חברות וחברי הוועדה, לרבות אלו שנוספו בשלב השני של עבודת הוועדה, שהשקיעו מזמנם וממרחם ותרמו מכישוריהם

המקצועיים, לאיכות העבודה ולדיונים היסודיים והמעמיקים בשלב השני של עבודת הוועדה. בפרט, אני מבקש להודות למזכירת הוועדה עו"ד רוני ליברזון על עבודתה המקצועית והמסורה בליווי הוועדה ועריכת הדוח.

דן שניט, יו"ר

1. מבוא

1.1. מטרת הוועדה והרקע למינויה

הוועדה הציבורית לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין, בראשותו של פרופ' דן שניט, מונתה בתאריך 2.3.2005 על ידי שרת המשפטים דאז, הגב' ציפי לבני.¹ בכתב המינוי של הוועדה היא התבקשה לבחון את הכללים הקיימים ביחס לשיתוף ולחלוקה של האחריות ההורית בתקופת הגירושין ולאחריה, אשר קבועים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962 (להלן: חוק הכשרות), ואת יישומם בפרקטיקה הנוהגת בבתי המשפט לענייני המשפחה ובבתי הדין הדתיים השונים; בפרט, ליתן את המלצותיה לעניין הצידוק להמשך תחולתה של "חזקת הגיל הרך" שבסעיף 25 לחוק הכשרות. זאת, בד בבד עם בחינת הצורך לעיגון סטוטורי של הסדרים אלטרנטיביים לגבי חלוקה ושיתוף באחריות ההורית בעת הגירושין. כן נתבקשה הוועדה להציע דרכים לשכלול הכלים העומדים לרשות בתי המשפט ובתי הדין הדתיים לשם קביעת טובת הילד בנוגע להסדרי משמורת וקשר הורי ולבסוף, לבחון ולהמליץ באשר למימושם ואכיפתם של ההסדרים המוצעים על ידה. הקמת הוועדה נועדה להשלים את הסדרת האחריות ההורית בגירושין על פי אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, 1989 (להלן: האמנה)² אשר לא נכללה בדוח "הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה", בראשות כבוד השופטת סביונה רוטלוי (להלן: וועדת רוטלוי).³ וועדת רוטלוי אומנם עסקה בהיבטים חוקיים שונים הנוגעים ליישום

¹ ר': כתב המינוי של הוועדה בנספח א' לדוח זה.

² אמנה בדבר זכויות הילד, כ"א 31, 221. האמנה אושררה ונכנס לתוקף בשנת 1991.

³ הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה **דוח הוועדה** (פברואר 2003).

זכויותיהם של ילדים על פי האמנה, אולם המלצותיה לא נגעו לתחום הסדרת האחריות ההורית בגירושין.

יודגש כי הוועדה לא נדרשה כלל לסוגית ההיבטים הכלכליים של חלוקת האחריות ההורית אשר מוסדרים במסגרת מזונות הילדים, הואיל והם לא נכללו בכתב המינוי של הוועדה. נושא זה נמצא במוקד הדיונים של וועדה אחרת שמונתה על ידי שר המשפטים - "הוועדה לבחינת נושא מזונות הילדים במדינת ישראל" בראשותו של פרופ' פנחס שיפמן.

חברי הוועדה הינם: פרופ' (אמריטוס) דן שניט, מבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטת תל אביב; השופטת חנה ריש רוטשילד מבית המשפט לענייני משפחה ברמת גן (מילאה את מקומה עקב שבתון השופטת עליסה מילר מבית המשפט לענייני משפחה ברמת גן בתקופה שבין ספטמבר 2005 עד לחודש מרץ 2006); הדיין הרב אברהם שרמן, דיין בית הדין הרבני הגדול; הקאדי איאד זחאלקה מבית הדין השרעי בחיפה; גב' רותי דניאל, עמותת "הורות שווה" ומחליפה מר טל שחף מחודש מרץ 2006; ד"ר דפנה הקר, הפקולטה למשפטים והתוכנית ללימודי נשים ומגדר באוניברסיטת תל אביב; ד"ר תרצה יואלס, החוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה; עו"ד גלית סנה-לוריה, ממלאת מקום יו"ר הפורום לגישור וליישוב סכסוכים של לשכת עורכי הדין; עו"ד גלי עציון, מטעם נעמ"ת; עו"ס רונית צור, פקידת סעד ראשית לסדרי דין במשרד הרווחה; עו"ד שמואל מורן, יו"ר וועדת החקיקה, ילדים ונוער של לשכת עורכי הדין; פרופ' אבי שגיא, החוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת חיפה; ד"ר פרץ סגל ממשרד המשפטים, מרכז הוועדה. בנוסף להם, השתתפה בדיוני הוועדה, גב' רות שיו, הממונה על תחום הגישור במשפחה במרכז הארצי לגישור וליישוב סכסוכים במשרד המשפטים, לשעבר. עו"ד יעקב פרידברג, עו"ד יפית לב-ארץ ועו"ד רוני ליברזון שימשו בתקופות שונות מזכירי הוועדה. הוועדה מודה לעו"ד הדס רייכלסון וגב' נועה קטנוב על עזרתן בהכנת דוח זה לדפוס.

1.2. השלב הראשון של עבודת הוועדה ופרסום דוח ביניים

בשלב הראשון של עבודתה התמקדה הוועדה בבחינת מושג "האחריות ההורית" על פי האמנה, וההשלכות הנגזרות מכך למצבי גירושין. נקודת המוצא הייתה בחינת השינויים הנדרשים בחוק הכשרות בכל הנוגע להסדרת היחסים שבין ילדים לבין הוריהם בעקבות תפיסת "האחריות ההורית" ובפרט לעניין "חזקת הגיל הרך".

לצורך כך דנה הוועדה בדרכים ליישום האחריות ההורית, ובמיוחד בעת הגירושין ודרכי מימושה, לרבות אכיפתה בעת הצורך. זאת, לאור האמנה, והחקיקה במדינות אחרות שיישמו את עקרון "האחריות ההורית", הפסיכולוגיה ההתפתחותית של הילד והסוציולוגיה של המשפט. בסיום דיוניה בשאלות אלה גיבשה הוועדה הצעה לתיקון הפרק בנושא "הורים וילדיהם הקטינים" שבחוק הכשרות (להלן: הצעת החוק, נספח ב' לדוח זה). נוכח חשיבותם הרבה של הנושאים הנגזרים מיישומו של עקרון "האחריות ההורית" והשלכותיהם היסודיות על יחסי הורים וילדיהם, פרסמה הוועדה באפריל 2008 סיכום של דיוניה: "הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין, שלב א' - דוח ביניים" (להלן: דוח הביניים), שנועד לאפשר קבלתן של תגובות מהציבור להצעת החוק, אותן תוכל הוועדה לשקול ולהביא בחשבון בדוח הסופי שלה.

1.3. השלב השני של עבודת הוועדה

1.3.1 לאחר פרסום דוח הביניים נחשפה הוועדה לתגובות רבות מן הציבור, הוועדה מודה למי שהופיעו בפניה או שלחו את הערותיהם לדוח הביניים, ששמותיהם מפורטים בנספח ו', על תרומתם וסיועם לעבודתה. חברי הוועדה השתתפו במספר רב של דיונים וימי עיון בנוגע להצעת החוק, בהם דיונים שהתקיימו אצל שר המשפטים לשעבר פרופ' דניאל פרידמן ואצל שר

הרווחה והשירותים החברתיים לשעבר עו"ד יצחק הרצוג, בכנסת בוועדה לקידום מעמד האישה, בהשתלמות של שופטי בית המשפט לענייני משפחה, בלשכת עורכי הדין וכן במספר ימי עיון שהתקיימו באוניברסיטאות, במכללות ובכנסים בחסות ארגונים שונים. בנוסף קיבלה הוועדה הערות בכתב מן הציבור ומארגונים שונים.

הוועדה דנה בתגובות ובהערות שהועלו בפניה בעקבות פרסום דוח הביניים בכובד ראש. בדיונים אלה, שנמשכו תקופה ממושכת, נחלקו חברי הוועדה בדעותיהם האם יש מקום לתיקון נוסח סעיף 9 להצעת החוק. חלק מחברי הוועדה סברו שיש מקום לתקן סעיף זה, אולם הוועדה לא הגיעה להסכמה כללית בעניין תיקון הסעיף, לכן הנושאים שנדונו בדוח הביניים אינם נכללים בדוח משלים זה, ותיקונים להצעת החוק שהתקבלו על ידי הוועדה בשלב השני של עבודתה נכללו בנוסח הצעת החוק.

1.3.2 עיקר עבודת הוועדה בשלב השני של עבודתה הייתה, על פי האמור כתב המינוי: "גיבוש הכלים העומדים לרשות בתי המשפט ובתי הדין הדתיים לשם קביעת טובת הילד בנוגע להסדרי משמורת וקשר הורי". לשלב זה של עבודתה צרפה הוועדה מספר מומחים: ד"ר עליזה רינג, מנהלת יחידה בבית החולים "אברבנאל", משרד הבריאות; גב' ענת ענבר, מנהלת יחידות הסיוע, משרד הרווחה והשירותים החברתיים; פרופ' שחר גולן, המחלקה למדעי ההתנהגות באוניברסיטת בן-גוריון בנגב; ד"ר רועי אלדור, מנהל התחנה לטיפול בילד ובנוער ע"ש אילן בירושלים, משרד הבריאות.

דוח זה מציג את דיוני הוועדה בתשומות של המומחים בנוגע לכלים שנכון להעמיד לרשות בתי המשפט ובתי הדין הדתיים לשם קביעת טובת הילד, בעת שהם נדרשים להסדיר את אופן מימוש האחריות ההורית בגירושין, והחקיקה ממדינות אחרות בנושאים אלה. הוועדה מציעה, בדומה למקובל במדינות אחרות, לעגן בחקיקה את הכלים שיעמדו לרשות בתי המשפט ובתי

הדין הדתיים לשם קביעת טובת הילד. הצעות חקיקה אלה מובאות בסיום הפרק השני. דוח זה מסכם אפוא את השלב השני של עבודת הוועדה ומשלים את דוח הביניים.

2. הכלים העומדים לרשות בתי המשפט לשם

קביעת טובת הילד

2.1 הגשת חוות דעת של מומחה לבית המשפט – המצב המשפטי הנוהג

בתי המשפט לענייני משפחה ובתי הדין הדתיים (להלן: בית משפט למשפחה) נעזרים לצורך קבלת החלטות בעניינם של ילדים בנושאי המשמורת והקשר הורי, בתסקיר של עובד סוציאלי לפי חוקים שונים (להלן: עו"ס) או חוות דעת של יחידות הסיוע או מומחה מקצועי המוסדר בסעיף 5(ג) לחוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995 ובסעיף 2(ג) לחוק בתי דין דתיים (יחידות סיוע), התשע"א - 2011.

(א) לצורך קבלת תסקיר על ידי עו"ס או חוות דעת על ידי יחידת הסיוע, רשאי בית משפט למשפחה, לפי הסעיף האמור: "להפנות בעל דין ליחידת הסיוע, הכל כפי שיפרט בהחלטתו, ורשאי הוא להורות ליחידת הסיוע להגיש חוות דעת בכתב...ככל שהדבר נדרש לצורך מייד, ובלבד שאין אפשרות סבירה לקבל תסקיר בעניין זה מעובד סוציאלי". צו בית המשפט לענייני משפחה (הקמת יחידות סיוע, דרכי פעולתן וסדרי עבודתן), התשנ"ו – 1996, מסדיר את פעולתן וסמכויותיהן של יחידות הסיוע בבית המשפט ומפרט את אופן הגשת חוות דעת.

(ב) הגשת חוות דעת של מומחה הוסדרה בסעיף 8(ג) לחוק בית המשפט לענייני משפחה. סעיף זה, מהווה הסדר ספציפי לכלל המשפטי הקבוע בסעיף

20 לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א - 1971, והוא קובע כי כאשר מינה בית המשפט למשפחה מומחה או יועץ מטעמו, לא יהיה בעל דין רשאי להביא עדות נוספת של מומחה, אלא ברשות בית המשפט. בהתאם לכך, קובעת תקנה 258(ז) לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד - 1984 (להלן: תקסד"א) כי בעל דין לא יגיש חוות דעת מטעמו לפני שבית המשפט בחן האם יש מקום ליתן צו לפי סעיף 8(ג) האמור. בנוסף, תקנה 258(ז) לתקסד"א כוללת מספר הוראות ייחודיות בנוגע למומחה בבית המשפט למשפחה, בין היתר, כי בית המשפט רשאי למנות מומחה מטעמו אף שלא בהסכמת בעלי הדין. כן קובעת התקנה את סדרי הדין הנוגעים לעבודת המומחה. הסדרים אלה אינם נוגעים לשאלת זכותו של בעל דין להביא עדות מומחה מטעמו כאשר בית המשפט החליט לא למנות מומחה לפי סעיף 8(ג) ותקנה 258(ז) הנ"ל - כתוצאה מכך יש מי שפירש כי במצב זה זכאי בעל דין להגיש עדות מומחה מטעמו.⁴

הן הסדרי החקיקה שמגבילים את אופן הגשת חוות הדעת של המומחה בבית המשפט למשפחה, והן הסדרי החקיקה מכוחם הוקמו יחידות הסיוע ושבהם נקבעו סדרי פעולתן לרבות הגשת חוות דעת, משקפים מעבר הדרגתי אותו עוברים דיני המשפחה, בארץ כמו גם בעולם, מדיון אדוורסרי לעומתי, לדיון המתמקד בפתרון מחלוקות בדרכי שלום, שמעודד הסכמות והגנה על קשרי משפחה. זאת, בנוסף על השינוי העמוק בתפיסת מקומו של הילד במשפט, וכתוצאה מכך חשיבה מחודשת באשר להבטחת זכות הילד לשמירת קשר בינו לבין הוריו לאחר הגירושין. אלה, מחייבים בחינה מחדש של מידת התאמת הכלים וההסדרים הדיוניים המשמשים את בתי המשפט למשפחה לצורך קבלת החלטות בדבר אחריות הורית בהתאם לעקרון טובת הילד.

⁴ בש"א (ת"א) 17977/01 ר. ט. ג' ט. ע., נבו (2001).

2.2 תהליך העבודה ותשומות שהיוו בסיס להמלצות הוועדה

עבודת הוועדה בשלב השני התמקדה בבחינת הכלים העומדים לרשותו של בית המשפט למשפחה, לצורך קבלת החלטות באשר לאחריות הורית לאחר הגירושין, לאור התפיסה המהותית של האחריות ההורית שנדונה על ידי הוועדה בשלב הראשון של עבודתה.

הסוגיות המרכזיות שהוועדה העמידה במוקד דיוניה הן:

- באילו מצבים המומחה מסייע לבית המשפט למשפחה בקבלת החלטות שיקדמו את טובתו של הילד? באילו מצבים יש לחשוש שהמינוי עלול לגרום נזק לילד או לבני משפחה אחרים?
- באילו מקרים ראוי להיעזר בעבודת עו"ס ויחידות הסיוע בלבד ואילו מקרים מצריכים בחינה מעמיקה יותר באמצעות מומחה?
- האם הכלים בהם נעזרים מומחים כיום לצורך גיבוש חוות דעת בדבר טובתם של ילדים הם הכלים המתאימים למטרה זו? כיצד ניתן לקדם אחדות וסקיפות בעבודתם של המומחים לצורך גיבוש חוות הדעת בדבר טובתם של הילדים?

הדיון בסוגיות אלה התבסס על סקירות שניתנו הן על ידי חברי הוועדה והן על ידי מומחים חיצוניים, שעיקרי דבריהם מובאים להלן. חברי הוועדה ערכו דיונים בעקרונות המנחים שראוי לעגן בחקיקה או בהנחיות אשר יופנו לגורמים המקצועיים השונים. אולם, עבודת הוועדה אינה כוללת התייחסות פרטנית לעבודתם של עו"ס, מכיוון שצוות בדיקה, בראשות פרופ' סלונים-נבו, בחן נושאים אלה לעומקם והגיש לשר הרווחה והשירותים החברתיים את המלצותיו.

2.3 תמצית הסקירות המקצועיות אשר שמעה הוועדה

א. סקירתה של גב' הדרה בר⁵

מתוך המקרים של התדיינות בשאלות המשמורת שמגיעים לבתי המשפט, מיעוטם של המקרים מופנה לחוות דעת של מומחה, היות ובמרבית המקרים סוגיית המשמורת מוסדרת בהסכם בין ההורים. כאשר ההורים אינם מצליחים להסתדר בעצמם מפנה אותם בית המשפט אל יחידות הסיוע. כאשר יחידת הסיוע מצליחה לפתור את הסכסוך הדבר נעשה בהסכמה בין ההורים. מניסיוני, משפחות אשר נאבקות על הילדים ומגיעות לחוות דעת של מומחה הן משפחות בהן קיימת הפרעה נפשית אצל מי מההורים או הילדים או משפחות בהן רמת הקונפליקט גבוהה ולא ניתן לפתור את הסכסוך ללא התערבות של איש מקצוע. פניות אלה לחוות דעת של מומחה הן ברובן מוצדקות, כאשר חלקן נושרות באופן טבעי כאשר הצדדים מבינים במה כרוכה חוות דעת. במקרים שבהם המומחה סבור שהפניית הצדדים הינה ללא הצדקה, הוא ינסה לפי מיטב שיפוטו המקצועי להציע פתרונות ולנסות להביא להסכמה בין ההורים. היו מקרים מעטים בלבד בהם שכנעתי את הצדדים שלא להגיע לחוות דעת.

באשר לדרך הכנתה של חוות הדעת קיימת בעיה של אוטודידקטיות – המומחה לומד בעצמו תוך כדי עבודתו כיצד להכין חוות דעת שכזו. לא קיימת הכשרה מסודרת שמכינה את המומחים ומתווה סטנדרטים. לדעתי, הכלים של המומחה הפורנזי, שמהווים את הערך המוסף של עבודתו, הם לאו דווקא של הפסיכולוגיה הקלינית. ההכשרה שלי בפסיכולוגיה קלינית לא הכשירה אותי להכין חוות דעת לבית המשפט. כך למשל, לא למדתי שאפשר לעשות ביקורי בית. אני חושבת שפסיכולוג שנותן חוות דעת צריך לרכוש השכלה רחבה בכוחות עצמו, או להיות במסגרת צוות רב מקצועי. ההשכלה

⁵ פסיכולוגית קלינית בכירה, עוסקת בפסיכותרפיה ומתן חוות דעת לבית משפט.

צריכה להיות מיוחדת ועליה לכלול הכשרה וידע במספר תחומים: פסיכולוגיה, סוציולוגיה וידע משפטי. מומחה צריך להכיר את מבנה האישיות, להכיר תיאוריות של התפתחות בריאה וחריגה. כמו כן עליו ללמוד תחומים ספציפיים, למשל, להכיר את תופעת ההגירה במידה ונותנים חוות דעת בנושא. עליו להכיר את הכוחות החברתיים והתהליכים המבנים את הזהויות במשפחה, וכן להבין את השינויים בחברה בתפקידים המגדריים ומקום הילד לאור השינוי בזכויות ובמעמד הילד וכיוצא בזה.

ב. סקירתה של ד"ר אביגיל גולומב⁶

מעמדתי כפסיכיאטרית שאינה עושה מבחנים פסיכולוגיים בעצמה, אלא מבקשת מפסיכולוג קליני שיבצע אותם, אני תמיד חייבת להגדיר לעצמי מה ציפיותי מהמבחנים - על איזה שאלות הם אמורים לתת מענה, או לפחות כיווני חשיבה. כך בעבודה קלינית שוטפת וכך גם בחוות דעת. לדידי, המבחנים משמשים אמצעי עזר מצוין אם מבינים מה ומתי הם יכולים לתרום. המבחנים הם כלי שחושף את מבנה האישיות, קונפליקטים עיקריים, אפיונים, לעיתים צדדים חלשים יותר ו/או הגנות חזקות יותר, וכמובן גם פתולוגיה. אולם אין המבחנים עומדים בפני עצמם ואין הם תקפים יותר מבדיקה קלינית ואנמנזה. הם פן נוסף שיש לעשות אינטגרציה בינו לבין הבדיקה הקלינית והאנמנזה. הם אף אינם חזקים יותר או מהימנים יותר משני אלה, אלא מדגישים וחושפים יותר את העולם הפנימי. היו מקרים של פתולוגיה קשה ביותר, כולל התפרקות עד לאשפוז, והדברים לא ניכרו במבחנים, ומאידך גיסא, היו מקרים של מבחנים קשים אך תפקוד טוב, היסטוריה ארוכה של תפקוד טוב, הן כהורה והן בעבודה.

⁶ רופאה פסיכיאטרית ופסיכולאנטליקאית, מתמחה בטיפול בילדים ובמתבגרים ומתן חוות דעת לבית משפט.

מעבר לכך, יש לזכור שאנו לא בודקים את אישיות ההורה בוואקום אלא בשאלה של התאמתו לילד/ים מסוים/ים. במלים אחרות: אני מתנגדת מאוד לביטוי "מסוגלות הורית" חוץ מאשר בקונטקסט של הוצאת ילד לאימוץ, שם באמת מדברים על אי-מסוגלות הורית. כמעט בכל התיקים האחרים אנו מדברים על התאמה הורית של הורה לילד, בזמן ובתנאים מסוימים. בכל הספרות לא מצאתי אבחון טוב למסוגלות הורית ובוודאי לא להתאמה הורית, למרות שבמקומות רבים ניסו לפתח שאלונים ואבחונים שיענו על הצורך. בכל הספרות הראויה מדגישים שרק בבדיקה רחבה, שמשתמשת במספר כלים, יש סיכוי להגיע לניבוי סביר. אי לכך, המבחנים הם אחד הכלים האפשריים, אך אין להם משמעות ככלי העומד בפני עצמו, כפי שלא ניתן לקבוע המלצות על סמך בדיקה קלינית של ההורה לבדו, ללא הכרות עם הילד.

אני מבקשת לערוך מבחנים כשאני רוצה להתחקות אחר מנגנוני הגנה, כוחות אגו וכד' בתקופת הזמן הקצר שחוות דעת מחייבת אותה. כמובן שבסיטואציה של חוות דעת, אם עושים מבחנים להורה אחד יש לעשותם גם להורה השני. דווקא פתולוגיה פסיכיאטרית נבדקת קודם כל בבדיקה הקלינית עם אנמנזה. הלילה וחס אם אנו זקוקים למבחנים לשם כך. המבחנים יכולים לחזק, לאשש או להחליש את ההתרשמות הקלינית, כלומר זהו כלי מזווית אחרת. אבל הם תמיד מתייחסים לאדם אותו בודקים, בעוד בחוות דעת אנחנו רואים את הילד במרכז, וכל בדיקת ההורה מתייחסת ליכולתו לספק את צרכי הילד. באשר להורים 'נורמאליים' לילדים 'נורמאליים', יש מקרים שההיגיון הפשוט עובד יותר טוב מכל דבר אחר. מדובר על המקרים ששני ההורים יכולים לשמש הורה טוב לילד, שהוא זקוק ונהנה משניהם, ואילו היה שבוע של שמונה ימים לא היו מגיעים לבית המשפט, כי אפשר היה לחלק את השבוע בצורה שווה. במקרים אלה שהכול בסדר - קשה להחליט, ולכן פונים לבדיקות מיותרות שלא יתרמו דבר חוץ ממתח והוצאות כספיות. השאלה

היא מי יחליט - שאין צורך בכך במקרים אלה המבחנים תורמים (לפעמים בלי מרכאות ולפעמים במרכאות כפולות ומכופלות). קצת מידע שבעצם לא נחוץ או לא עוזר להחלטה באשר לעוד לינה או שבת - או שהם חושפים נקודות תורפה כאלה או אחרות אצל ההורה, כפי שרואים באבחונים, והם מהווים בסיס להתדיינויות אין סופיות, מתחים גוברים אצל ההורים והילדים, וחשיפה של עולם פנימי של ההורה, שאחר כך עלול הילד לעיתים לקרוא. כל אחד מאתנו שיעבור מבחנים, סביר שייראו משהו שיכול להתפרש כחריג. כשעסקתי באבחונים של מנהלים בכירים היה מדהים לגלות לכמה מהם יש טסטים פתולוגיים - ובגילאי 50 - 60 כבר היה ברור שבין הטסט לבין התנהגותם והתנהלותם בחיי היום-יום היה מרחק רב. כלומר, הפנטזיות הפנימיות קיימות - אבל אין הם מנבאות דבר בחיים של אותו אדם. לסיכום - בשבילי הטסטים הם כלי מצוין כעזר בבדיקה אם יש לי שאלות ספציפיות. איני רואה מקום לעשות אותם באופן אוטומטי, אם כי בשביל הרבה פסיכולוגים, כיוון שזה כלי שגור, הם משתמשים בו כחלק מהבדיקה הקלינית שהם עושים. ואין זה אומר שצריך אותם דווקא בפתולוגיה או דווקא בבריאות.

ג. סקירתו של ד"ר גבי וייל⁷

כאשר מגיעה אלי משפחה לצורך חוות דעת אני מסביר מהי חוות דעת וממליץ לוותר עליה, אבל לעיתים רחוקות זה מצליח. המקרים שמגיעים אלי הם הקצה של הקונס - משפחות בהן יש צורך בסמכות חיצונית שתכריע. ההכרעה היא בסמכות בית המשפט, אך יש צורך בסיוע לבית המשפט לצורך קבלת ההחלטה. המקרים בהם אני בטוח שצריך מומחה חיצוני הם מקרים בהם מדובר בפתולוגיות. בנוסף, ישנם מקרים בהם צד נכנס ליחסי גומלין

⁷ פסיכולוג קליני והתפתחותי, מכהן כראש המרכז לבריאות הנפש בבאר שבע, ומתן חוות דעת לבית משפט.

שלייליים ביותר עם המערכת ולכן מעוניין בחוות דעת, מאחר והמומחה נתפס על ידי הצדדים כניטראלי. כמוכן שעולה השאלה האם פרקטיקה כזו ראויה. חוות הדעת שאני נותן לא מבוססות רק על טסטים. חוות הדעת מבוססות על מידע מקיף. אני לוקח אנמנזה, מראיין את כל הנפשות הפועלות, הולך לביקורי בית, מדבר עם הגנת והמורה, ועושה בדיקות אינטראקציה. המבחנים הפסיכולוגיים הם מבחני אישיות, הם אינם מבחני הורות. אבל למבחני אישיות יכולות להיות השלכות גם על היכולות ההוריות. כאשר אני עורך מבחנים אני עושה מגוון רחב של מבחנים יחד. אני לא מייחס משמעות לסימן בודד במבחן כלשהו אלא מצליב כל הזמן. אני גם לא כותב חוות דעת בלשון פסקנית כי אני לא חושב שמדובר בעולם של שחור או לבן. אני חושב שמי שעושה מבחנים יש לו תוספת כלשהי של הכרת האישיות לעומת מי שמוותר לחלוטין על מבחנים פסיכולוגיים.

ד. סקירתה של ד"ר מרגנית כרמון⁸

נושא המסוגלות ההורית משמש לעיתים כטכניקה לניצול לרעה של המערכת. קורה וצדדים חזקים משתמשים בו ככלי לנגח את בן/בת הזוג. מדובר אמנם בכלי טוב, אך גם בכלי יקר, אשר לא תמיד מהימן ולא תמיד תקף. בכדי להדגים נקודה זו, כמעט בכל ביקור של אדם ביחידת הסיוע, למעט במקרים חריגים מאוד, ניתן לאחר בדיקה מצומצמת של כ-4 שעות (אצל פסיכיאטר ביחידת הסיוע) להגיע לאותן מסקנות אשר יתקבלו בסופו של יום לאחר קיום ההליך הארוך של בחינת המסוגלות ההורית. נדירים מאוד המקרים בהם קיימת בעיה אמיתית של מסוגלות הורית. למשל, מקרים בהם ניתן להגיע למסקנה שאחד ההורים הוא חולה נפש.

מסיבות אלה, ומאחר והמסוגלות ההורית משמשת ככלי לניצול לרעה של צדדים חזקים את הצד החלש, מומליץ באופן חד משמעי שגישה למומחים

⁸ אחראית למחלקת שהייה במרכז לבריאות הנפש ע"ש אברבנאל.

תעבור דרך יחידת הסיוע. חיוני והכרחי שבית המשפט לא יחליט בעצמו על מינוי מומחים. ליחידת הסיוע מספר יתרונות על פני הפניה ישירה למומחים. יחידות הסיוע פועלות במהירות יחסית, ללא עלויות ישירות לצדדים, והישיבה בתוך בית המשפט מאפשרת ליחידות הסיוע נגישות לחומר המשפטי. ליחידות הסיוע חזות ניטראלית שיכולה לנטרל חששות אצל הורים מסוימים. כמו כן, ביחידת הסיוע ניתן לעודד את בני הזוג לנסות להגיע לפשרה שתייתר את המשך ההליך.

ויכוח המתמחה בתוכן התוכנית ההורית לעולם לא צריך להגיע למומחה. למומחה אין כלים עדיפים על הפסיכיאטר ביחידת הסיוע לצורך קביעת הסדרי האחריות ההורית. יתכן ואף הכלים של העובד הסוציאלי עדיפים לעניין זה. בחינת מסוגלות הורית יכולה להתאים כאשר ניתן לראות בבדיקה של יחידת הסיוע כי בני הזוג או אחד מהם כל כך מופרע שהוא זקוק לאסמכתא מקצועית. במקרים אלו הבחינה של המסוגלות ההורית יכולה לקדם את התהליך.

עניין חשוב נוסף הינו הערכת ילדים על ידי מומחים. הילדים משמשים ככלי ניגוח פעמים רבות ובדיקות של ילדים הם מקרה קלאסי לשימוש לרעה בילדים. כאשר מדובר בהערכת ילדים קיים צורך בייעוץ של מומחה פסיכיאטר. גם כאן ראוי שיחידת הסיוע תמייין את המקרים המופנים למומחה. זה פחות מאיים עבור בני נוער להיפגש עם יחידת הסיוע מאשר עם פסיכיאטר וזה לא עולה כסף לצדדים עצמם.

ה. סקירתו של ד"ר דוד יגיל⁹

כאשר מדובר במשפחה נורמטיבית – משפחה שבה שני ההורים תפקודו כהורים נורמטיביים, ועילת הגירושין אינה קשורה לתפקוד ההורי שלהם, אלא לסוגיות אחרות – אינני מוצא שום תועלת במבחנים פסיכולוגיים

⁹ פסיכולוג קליני, התפתחותי ושיקומי.

כלשהם להורים לבדיקת מה שקרוי: "מסוגלות הורית" (בין אם אלה מבחנים פסיכו-דיאגנוסטיים השלכתיים או אובייקטיביים). במקרים נורמטיביים, חשוב לצאת מתוך הנחה שעד לפרוץ הסכסוך, לא היו טענות של צד אחד כלפי רעהו בסוגית התפקוד ההורי.

מאידך, כאשר קיימות בעיות רגשיות לילד/ים במשפחה, אני מוצא חשיבות לבדיקות פסיכולוגיות לילדים – לא רק ראיון – וזאת, על מנת לבדוק מה הם הצרכים הפסיכולוגיים ההתפתחותיים שלהם, ובאיזה מידה זמינותו של הורה זה או אחר – עשויה לתרום יותר לבריאותו הנפשית. בהקשר זה, להערכתני, קיימת עדיפות לאבחון פסיכו-דיאגנוסטי מלא (אפשר כמובן גם על ידי פסיכולוג ביחידת הסיוע) על פני ראיון פסיכיאטרי או ראיון של עובד סוציאלי.

בסוגיות הקשורות לילדים בגיל צעיר (טרם ביה"ס) יש להעדיף חוות-דעת של פסיכולוג התפתחותי, על פני חוות דעת של פסיכולוג קליני, חינוכי, שיקומי וכו' וכמו-כן גם על פני חוות דעת של פסיכיאטר או עובד סוציאלי שלא התמחו ספציפית בתחום גילאים זה.¹⁰

ו. סקירתו של ד"ר מרדכי שרי¹¹

מסוגלות הורית הנה מידת התאמתו של הורה להעריך נכונה את צרכיו הפיזיים, הרוחניים והנפשיים של ילדו, בקונטקסט גילו והתפתחותו, ולהיות זמין ונכון לענות על צרכים אלה. המסוגלות ההורית איננה נושא דיכוטומי, מדובר בנושא מורכב ורב מימדי. אין מסוגלות הורית כתכונה אישיותית או מאפיין קבוע. המסוגלות נגזרת מצורכי הילד או הילדים. הערכת המסוגלות ההורית צריכה להתחיל, אפוא, במצבו של הילד. יש לבדוק בכל פעם

¹⁰ על מורכבות הנושא של אבחון מסוגלות הורית, וחשיבותם של נתוני החיים של כל אחד מההורים דן ד"ר יגיל בפרק "שיקולים ולבטים באבחון מסוגלות הורית" בספר: ד' יגיל, א' כרמי, מ' זכי, ו' לבני סוגיות בפסיכולוגיה, משפט ואתיקה בישראל (2008).
¹¹ פסיכולוג קליני, מנהל 'מכון שלם' לפסיכותרפיה.

מסוגלות הורית ספציפית להורה מסוים ולילד המסוים ובטווח זמן מסוים. המסוגלות ההורית מתייחסת למילוי צורכי הילד בתחומים רבים ומגוונים. נוכל למצוא בספרות המקצועית התייחסויות שונות, חלקן משלימות וחלקן מדגישות ממדים שונים. ההתייחסות בספרות לממדי המסוגלות ההורית כוללים בדרך כלל גם את אופן ההערכה והבדיקה של מבנה זה. מסקירת הספרות הרלוונטית עולה כי לגבי מספר מרכיבים בתהליך ההערכה קיימת אחידות דעים בין הכותבים השונים, לגבי מרכיבים נוספים קיימים הדגשים שונים ולגבי אחרים אין הסכמה ברורה בין הכותבים.

מידע היסטורי וממצאים עובדתיים לגבי ההורים הנים מרכיבים חשובים בתהליך ההערכה, על כך מסכימים כל הכותבים. יחד עם זאת קיימים הדגשים שונים לגבי השלב בתהליך בו ייחשף איש המקצוע לנתונים אלו (כולל תסקירי שירותי הרווחה). ניסיונו המקצועי מאשר את נחיצותם וחשיבותם הרבה של תסקירי פקיד הסעד וכן של מידע עובדתי אחר (ובלבד שאינו נתון במחלוקת בין הצדדים ומקובל על בית המשפט). אנו סבורים כי מידע זה צריך להיות בידי הפסיכולוג כבר בתחילת האבחון, זאת על מנת לאפשר לו להשתמש ולעיתים אף לעמת את הנבדק עם מידע עובדתי במהלך הראיון המקדים. חשוב כי תגובות ההורה למידע זה יהיו חלק ממצאי הבדיקה.

עריכת ראיונות עם כל הורה וכל ילד ועם ההורים כזוג: ערכם של ראיונות אלו מודגש על ידי כל העוסקים בהערכת מסוגלות הורית. יש מומחים המעדיפים שימוש בראיונות מובנים הכוללים גם העברת שאלונים, יש המגדירים את הראיון כ"ראיון קליני" ומציין אלמגור (1999) בצדק כי "הראיון הוא כלי לא סטנדרטי אשר יעילותו תלויה באופן מכריע בפסיכולוג, באינטראקציה בינו ובין הפונה, בגישתו התיאורטית ובאישיותו וניסיונו". כפי שמציין אלמגור קיים סיכוי רב כי ההורה המרואיין בסיטואציה זו יטה להיות הגנתי ושמור יותר, ולפיכך יקשה על המראיין להגיע להתרשמות

והערכה נכונים. על רקע זה מצדד אלמגור בראיונות מובנים. אנו סבורים כי יש להשאיר נושא זה להעדפתו וניסיונו של איש המקצוע.

בדיקת אינטראקציה הורה-ילד: חשיבות בדיקה זו מקובלת על ידי מרבית אנשי המקצוע. אלמגור מעלה ספק ביחס לתקפותה באשר "אפשר להשתמש בריאיון ככלי תצפיתי על התנהגות ההורה בקשר עם הילדים אך המודעות שאדם נתון לתצפית וחשיבותה של ההכרעה התלויה בכך עלולה לפגוע באופן משמעותי ביכולת ההורה להתנהג באופן טבעי בקטע זה ומכאן לפגוע ביכולת הפסיכולוג להעריך נכונה את התנהגות ההורה". יש פסיכולוגים המעדיפים תצפית באינטראקציה בלתי מובנית ויש המעדיפים להבנות את הבדיקה. יש המצדדים בבדיקה בסביבה הטבעית ויש המעדיפים סביבה מובנית המאפשרת תצפית אובייקטיבית יותר. אנו מוצאים בבדיקת האינטראקציה הורה-ילד כלי אבחוני חשוב ובעל ערך רב. יש להיות ערים להטיות האפשריות בבדיקה זו ואנו מוצאים כי שיתוף של יותר מאיש מקצוע אחד בבדיקת האינטראקציה יכול להיות מועיל (אם כי מעלה את עלות הבדיקה).

מבחנים פסיכו-דיאגנוסטיים לכל הורה ולכל ילד: בנושא זה קיימת שונות רבה בין אנשי המקצוע ובעיקר סביב מהימנותם ותקפותם של כלי האבחון ושל יכולתם לתת תשובות ספציפיות לנושא המסוגלות ההורית. מניסיונו אנו, יש בהחלט מקום למבחנים ההשלכתיים בתוך מערכת בדיקות המסוגלות. כמו בכל ממצא יש להתייחס בזהירות לממצאי מבחנים אלו ולהשתמש בהם בתהליך בניית חוות הדעת כמצע להעלאת השערות ואבחנות, בכפוף כמובן לניסיונו הקליני של הבודק.

התפקוד האינטלקטואלי של ההורה הנו בעל רלוונטיות בתהליך הערכת המסוגלות. הכלי העיקרי הנמצא בשימוש כיום הנו ה- WAIS III HEB המתוקנן לישראל. מרכיב התפקוד האינטלקטואלי בהערכת המסוגלות, הנו משמעותי כאשר קיים חשד לליקוי קוגניטיבי ההערכה הקוגניטיבית צריכה

להבהיר את אופי החסרים של ההורה, וכיצד הם משפיעים על ההתפתחות הרגשית, הגופנית, החינוכית והחברתית של הילד.

התפקוד וההסתגלות החברתית של ההורה, וכן תפיסותיו ועמדותיו כלפי הורות בכלל הנם מרכיבים משמעותיים באבחון, אשר המידע לגביהם נשאב הן ממקורות חיצוניים (דווחי הרווחה או מטפלים) והן מן הראיונות במהלך האבחון.

תגובת ההורה לניסיונות התערבות בעבר עשויה לתת מידע חשוב לצורך הערכה בדבר סיכויי התערבויות טיפוליות בעתיד.

לעניין העבודה בצוות: לניסיונו, עבודת הצוות בתהליך האבחון עשויה ליעל ולהעשיר את תהליך האבחון, זאת בתנאי שהקולות הנשמעים בצוות אינם מושתקים מסיבה כזו או אחרת. לניסיונו אין עבודת הצוות משחררת מתחושת האחריות האישית, אך היא בהחלט נותנת הזדמנות לכל אחד מן הבודקים להוות "קול" ברור יותר בהתייחס לנבדק אותו הוא בדק. תהליכים של בדיקת מסוגלות הורית נערכים בדרך כלל בסביבה רווית קונפליקטים ואנו משתדלים לתת ייצוג ברור לכל צד בקונפליקט. בצוות הבדיקה חברים לכל הפחות פסיכולוג/ית ילדים ופסיכולוג/ית מבוגרים, כאשר בראש הצוות עומד פסיכולוג קליני בכיר עם ניסיון בתהליכי הערכה מסוג זה. לכל חברי הצוות ניסיון בעבודה עם משפחות במשבר (כולל משברי גירושין). במידת הצורך ישותף בצוות פסיכיאטר (למבוגרים או לילדים).

אין ספק כי הטעונונים המושמעים לגבי המגרעות והסיכונים בעבודת צוות צריכים להיות ידועים לצוותים העוסקים בתהליך מורכב זה, אך בשיקול הסופי להערכתנו, יתרונות עבודת הצוות עולים על חסרונותיה.

2.4 הכלים העומדים לרשות בתי משפט לצורך קביעת טובת הילד

והסדרי אחריות הורית במדינות שונות

בנוסף לסקירות בדבר הכלים העומדים כיום לרשות בית המשפט למשפחה דלעיל, סקרה הוועדה מספר הסדרי חקיקה במדינות אחרות, בפרט רפורמות שנערכו בהן בשנים האחרונות.

2.4.1 אוסטרליה – במסגרת הרפורמה של דיני המשפחה אשר נערכה בשנת 2006 נערכו תיקונים הנוגעים גם לאופן השימוש במומחים בבתי המשפט האוסטרליים. החוק האוסטרלי קובע כי בכל שלב של הדיון המשפטי רשאי בית המשפט למשפחה להפנות את הצדדים ליועץ משפחה (family consultant) הממומן על ידי המדינה. יועץ המשפחה הינו פסיכולוג או עובד סוציאלי המתמחה בטיפול בילדים ובמשפחות לאחר פרידה וגירושין. תפקידיו של יועץ המשפחה כוללים סיוע בהגעה להסכמות ופתרון המחלוקות בין ההורים, ייעוץ באשר לאפשרות לבנות תוכנית הורית בהסכמה והפנייה ליועץ נוסף לצורך בניית התוכנית ההורית, ייעוץ לבית המשפט בשאלות אשר הועלו בפניו והגשת חוות דעת לבית המשפט לרבות בשאלת סיוע נוסף אשר המשפחה זקוקה לו. לעיתים ימונה יועץ משפחה גם לאחר קבלת צו הורות כדי לסייע ולפקח על ביצוע הצו. יועץ המשפחה ישמע גם את הילד אם הדבר אינו נוגד את טובתו - בשל גילו הצעיר או מסיבה אחרת. על המידע הנמסר ליועץ המשפחה לא חל חיסיון וההתייצבות בפניו היא מנדטורית וכל היעדרות מפגישה עמו מדווחת לבית המשפט. מומחה זה פועל אפוא מכוח בית המשפט, כמלווה ומטפל מקצועי במשפחה, כדי להכווין את המשפחה להגיע להסדר מוסכם ובו בעת למסור לבית המשפט דיווח על מסקנותיו מהניסיון המעשי עם המשפחה.

בנוסף על יועץ המשפחה, עומדת בפני בני המשפחה אפשרות לפנות למייעץ משפחתי (counselor family), המסובסד על ידי המדינה. ניתן לפנות

למומחה בכל שלב ואף בטרם נפתח הליך משפטי כלשהו. המייעץ המשפחתי מייעץ לבני משפחה מכל הגילאים בנושאים שונים. במקרים בהם נשקל הליך גירושין, מחויב המייעץ המשפחתי לספק הסבר בנוגע לתוכנית ההורית. בסמכות בית המשפט למשפחה להפנות מתדיינים בהליך משפטי למייעץ משפחתי, ואף להפנות בן משפחה בודד אליו. ההתייצבות בפניו היא מנדטורית, היעדרות מפגישה תדווח לבית המשפט, אך על המידע הנמסר לו חל חיסיון (פרט למקרים בהם מדווח על פגיעה או התעללות בקטין). הפנייה למייעץ המשפחתי נעשית מכוח הוראת בית המשפט כדי לסייע בפתרון הסכסוך המשפחתי ובית המשפט עצמו אינו מסתייע במייעץ המשפחתי (בדומה לחובה הקיימת במדינות שונות לפנות לגישור כאשר ישנם ילדים).

2.4.2 ניו זילנד – במקרים בהם לא מצליחים ההורים להגיע להסכמה באשר לתוכנית הורית במסגרת האמצעים הקבועים בחוק ניתן צו הורות על ידי בית המשפט למשפחה. כאשר בית המשפט נזקק למידע נוסף לצורך ההכרעה הוא רשאי לבקש חוות דעת של מומחה. חוות דעת יכולה לעסוק בהיבטים שונים הנוגעים לחיי הילד: היבטים רפואיים, היבטים פסיכיאטריים, פסיכולוגיים או תרבותיים. במקרים בהם מתבקשת חוות דעת בשל חוסר הסכמה באשר לתוכנית הורית, הבקשה תתקבל רק לאחר שנערך ניסיון לסיים את המחלוקת בהסכמה. כאשר ההסכמה אינה נוגעת לתוכנית הורית ניתן להפנות את הצדדים לחוות דעת בכל שלב של ההליך. בעת ההחלטה האם למנות מומחה יתייחס בית המשפט להתנגדותו של צד למינוי. זהות המומחה תיקבע על ידי בית המשפט. אופן עבודת המומחה נקבע באופן אינדיבידואלי על ידי כל מומחה, כאשר לא ניתנות הוראות מטעם בית המשפט בנוגע לאופן העבודה. חוות הדעת תימסר לצדדים אלא אם הורה בית המשפט אחרת ותימסר לילד רק במידה והורה על כך בית המשפט. השופט רשאי להטיל את

מימון היועץ על אחד הצדדים או על שניהם. במידה ולא הטיל השופט את המימון על הצדדים ימומן היועץ על ידי בית המשפט.

2.4.3 ארה"ב, קליפורניה - החוק במדינת קליפורניה קובע מנגנונים שמטרתם להביא זוגות מתגרשים להסכמה בדבר תוכנית הורית משותפת באמצעות גישור. במקרים בהם לא מושגות הסכמות מוכרעות סוגיות אלה על ידי שופט. לצורך החלטתו רשאי השופט למנות מומחה אשר יחווה את דעתו באשר לבריאותו, ביטחונו, רווחתו וטובתו של הילד ביחס לסכסוך ובאשר לחלוקת האחריות ההורית. החוק קובע את ההכשרה הנדרשת מבעלי המקצוע אשר יכולים לשמש כמומחים (פסיכיאטרים, פסיכולוגים, יועצי משפחה מוסמכים ועובדים סוציאליים או כל אדם שקיבל אישור מיוחד מבית המשפט). כמו כן קובע החוק תוכנית הכשרה למומחים ומפרט את התכנים השונים אותם תכלול ההכשרה.

הליך ההערכה הפסיכולוגית של הילד יעשה כך שהילד לא יפגע מהתהליך או שיפגע בצורה המינימאלית. ההערכה כוללת הסבר, שיערך בשפה המותאמת לגילו ויכולותיו של הילד, בדבר מטרות ההערכה. המומחה יערוך רישום של תהליך ההערכה ובמסגרתו יתייחס לכל אמצעי קבלת המידע והמבחנים אותם ערך, מטרתם ומגבלותיהם. המומחה יתייחס לצרכיו ההתפתחותיים של הילד, מידת התקשרותו לכל אחד מהוריו, לסביבתו ותגובתו לפרידה ולסכסוך בין הוריו. תהליך ההערכה יכול לכלול עיון במידע אודות ההורים (למשל מסמכים מן המשטרה המקומית), צפייה באינטראקציה של הילד עם הוריו, עריכת ראיון עם ההורים (יחד ולחוד), עריכת ראיון עם הילד בהתאם ליכולותיו ולגילו, עריכת ראיונות ו/או איסוף מידע מכל אדם או רשות אחרת בהתאם לחוק, והתייעצות עם מומחים נוספים. בחוות דעתו חובה על המומחה לציין בבירור כל מידע שאסף ואת משך הזמן אשר הקדיש לאיסופו, זאת גם במידה והמידע סותר את מסקנתו הסופית של המומחה. על המומחה לציין

בבירור כל מגבלה של ההערכה שמקורה בהיעדר מידע או חוסר שיתוף פעולה של מי מהצדדים. המומחה לא יקבע המלצות ביחס למי שלא היה מעורב בהליך ההערכה, פרט למקרים בהם יש בכך בכדי לקדם את טובת הילד. החוק קובע כללי אתיקה המחייבים את המומחים ובהם כללים הנוגעים לשמירה על פרטיות וחיסיון. כן נקבע כי המומחה יהיה רגיש בעבודתו למאפיינים סוציו-אקונומיים של המשפחה ובהם גזע, מגדר, ערכים תרבותיים, מבנה משפחתי וצרכים התפתחותיים. שכר המומחה ממומן במרבית המקרים על ידי המתדיינים. תפקידו של המומחה הוא אפוא לתת לבית המשפט הערכה על טובת הילד וההסדר הרצוי עבורו ולא לתת לבית המשפט הערכה על הוריו של הילד.

2.4.4 קנדה – בית המשפט רשאי לקבל את חוות דעתו של מומחה בדבר צרכי הילד ויכולתם של הוריו לספקם לפני שיחליט בדבר המשמורת והסדרי ראייה לבקשת הצדדים או לפי שיקול דעתו. ככל שהדבר אפשרי ימונה מומחה שיבחר על ידי שני הצדדים. לצורך הכנת חוות הדעת יתייצבו הצדדים אצל המומחה. צד אשר סירב להתייצב בפני מומחה, יילקח סירובו בחשבון בעת הערכת נכונותו לספק את צרכי הילד. חוות הדעת תימסר לצדדים ואלו רשאים לזמן את המומחה להעיד בפני בית המשפט. בית המשפט רשאי, לבקשת הצדדים, להנחות את המומחה לצורך עריכת חוות הדעת ככל שימצא לנכון. מינוי המומחה אינו גורע מיכולתם של הצדדים להביא ראיות ועדויות מומחים מטעמם באשר לצרכי הילד ויכולתם של הוריו לספקם.

2.4.5 אנגליה – במסגרת החוק האנגלי, מוטלת חובה על הורים המעוניינים לפרק את התא המשפחתי להגיש תוכנית הורית המציגה את האופן בו מעוניין כל אחד מן ההורים לחלק את האחריות לגידול הילד. התוכנית ההורית

מוגשת לשופט אשר בוחן האם לאמצה. לצורך אישור תוכנית הורות רשאי השופט לבקש את חוות דעתו של יועץ לבתי המשפט בעניין משפחות וילדים (Cafcass).¹² תפקידו של היועץ הוא לוודא כי צרכי הילד באים לידי ביטוי בהליך המשפטי, כי קולו של הילד נשמע, כי ההחלטה המתקבלת מתיישבת עם טובתו וכי הוא ובני משפחתו זוכים לתמיכה במהלך ההליך המשפטי. במידה ולא אושרה תוכנית ההורות, רשאי בית המשפט לפתוח בהליך משפטי לצורך גיבוש צו הורות אשר יעסוק בעניינים כגון מגורי הילד, הסדרי ראייה עימו, הגירה, הסדרי ראייה עם צד שלישי וכדומה. לצורך קבלת ההחלטה רשאי בית המשפט להיעזר ביועץ כמתואר לעיל או במומחה מטעם של הצדדים, כאשר עדויות מומחים מוגשות באישור בית המשפט. החוק קובע מפורשות כי ילד לא ייבדק על ידי מומחה כלשהו לצורך ההליך המשפטי, ללא אישור בית המשפט. היה ושני הצדדים מעוניינים במינוי מומחה לעניין מסוים רשאי בית המשפט לקבוע כי ימונה מומחה אחד בלבד וכן לקבוע את זהות המומחה. חוות דעתו של המומחה תינתן בכתב, ובית המשפט לא יצווה על התייצבותו בבית המשפט, אלא אם כן הצדק מחייב זאת. הצדדים רשאים להגיש למומחה שאלות בכתב בנוגע לחוות דעתו.

לסיכום, ניתן לראות כי מרבית ההסדרים מקדמים בראש ובראשונה את האפשרות להסדיר מחלוקות בהסכמה, באמצעות גיבוש תוכנית הורות משותפת. רק כאשר הסכמה אינה מושגת על ידי בני הזוג עצמם או בסיועו של בעל מקצוע מתאים, ממונה מומחה שתפקידו הערכת המשפחה והמלצה על פתרון שיקדם את טובת הילד וטובת בני משפחתו.

¹² ראו www.cafcass.gov.uk.

2.5 השימוש במומחים בבתי המשפט לענייני משפחה

על יסוד המידע שנלמד על ידי הוועדה מסקירותיהם של חבריה בשלב השני של עבודתה ד"ר עליזה רינג, גב' ענת ענבר, פרופ' שחר גולן וד"ר רועי אלדור, מומחים מתחום הפסיכולוגיה והפסיכיאטריה אשר השמיעו את דעתם בפניה בכתב ובעל פה, החומר המחקרי והמידע המשווה אשר הוצג בפניה נחשפו חברי הוועדה למספר סוגיות אשר דורשות הסדרה. הוועדה מבקשת להודות לד"ר מרדכי שרי, גב' הדרה בר, ד"ר גבריאל וייל, ד"ר אביגיל גולומב, פרופ' סולי דרימן, ד"ר דוד יגיל וד"ר מרגנית כרמון על תרומתם וסיועם לעבודתה.

2.5.1 הסוגיה הראשונה עימה התמודדה הוועדה היא כיצד נכון להיעזר בתשומות של מומחים ובעלי מקצוע המסייעים לבתי המשפט, כדי שטובת הילד תקבל את המקום הראוי לה בהליך המשפטי. לתכלית זאת נוהגים בתי המשפט להיעזר במרב הכלים העומדים לרשותם, ונותנים משקל רב לעמדות של המומחים ואנשי המקצוע. בדרך כלל גישה זו ראויה ונכונה, אך עם זאת, נחשפה הוועדה למידע רב שממנו עולה, כי ישנם מקרים בהם החשיפה למומחים ואנשי מקצוע אינה מועילה ואף יש בה כדי להזיק לילד.

המומחים שאותם שמעה הוועדה הדגישו, כי הפניית המתדיינים אל הגורם המקצועי המתאים – עו"ס, יחידת הסיוע או מומחה – צריכה להיעשות בזהירות, וכי יש להימנע מהפניה לתהליך מורכב ו"פולשני", שהינו בדרך כלל גם יקר וממושך, לפני שנבחנה האפשרות להיעזר בגורם פחות "פולשני" ומורכב. כך למשל, קורה שמומחים ממונים במקרים בהם לא מתעוררת שאלה אמיתית בדבר היכולת ההורית של מי מההורים. במצבים בהם המחלוקת עוסקת אך באופן חלוקת הזמן בו יבלה הילד עם כל אחד מן ההורים, אין בידי המומחה כלים עדיפים על אלו של עו"ס לפתרון המחלוקת.

במקרים רבים פגישה של מספר שעות ביחידת הסיוע תוביל לאותה התוצאה שתתקבל לאחר בחינה ממושכת ומבחנים פסיכולוגיים של מומחה מטעם בית המשפט. הוועדה שמעה כי ישנם מקרים בהם משתמשים מתדיינים בחוות הדעת ככלי ניגוח של הורה אחד כלפי השני, או כאמצעי להארכת משך ההליך המשפטי, במקרים בהם צד מזהה כי ההליך אינו מתקדם באופן התואם את רצונו. במקרים אלה, הילדים הם הנפגעים העיקריים מן החשיפה להליך בדיקה ממושך ו"פולשני". לאור כל האמור, סבורה הוועדה שיש חשיבות גדולה בזיהוי מראש של המקרים בהם מינוי מומחים יהיה יעיל ואפקטיבי ומתי עדיף להשתמש בשירותי עו"ס או יחידת הסיוע.

2.5.2 הוועדה שמעה רבות על יתרונותיה של יחידת הסיוע. יתרונות אלה נובעים קודם כל מיכולתה של יחידת הסיוע לקדם הידברות ממוקדת בין ההורים, בחסות בית המשפט, כדי לסיים את הסכסוך בהסכמה. ביחידת הסיוע יושבים, בנוסף על העובדים הסוציאליים, גם מומחים מתחום בריאות הנפש שניתן להיעזר בהם במקרים שדורשים הסתייעות בהם. עבודת יחידות הסיוע מתבצעת במהירות יחסית וללא עלויות ישירות על הצדדים עצמם. ההפניה אל יחידות הסיוע היא גם פחות מתייגת עבור ילדים צעירים או מתבגרים מאשר פניה עצמאית אל מומחה מתחום בריאות הנפש. הוועדה התרשמה כי ניתן יהיה לעשות שימוש ביחידות הסיוע לצורך בחינת הצורך בהפניה למומחה, כפי שנקבע בתפקידיה המפורשים בסעיף 5(א) לחוק בית המשפט למשפחה וסעיף 2(א) לחוק בתי הדין הדתיים (יחידות סיוע) האמור. הפניית הצדדים ליחידת הסיוע, לבחון האם מדובר במקרה שמצריך מינוי מומחה, תביא לצמצום המקרים בהם ממונים מומחים ללא צורך אמיתי ובפרט, יעזור לזהות את המקרים בהם חוות דעת של מומחה עלולה לגרום לנזק העולה על התועלת הצפויה ממנה. בנוסף, זיהוי המקרים בהם מינוי

מומחה אינו תורם מבחינה מקצועית וניתן לקבל את אותן תשומות גם על ידי עו"ס במסגרת תסקיר.

2.5.3. מן המידע אליו נחשפה הוועדה עולה כי המקרים בהם השימוש במומחה הוא אפקטיבי, הינם מקרים בהם מי מההורים או מהילדים סובל מהפרעה נפשית הפוגעת, או שעלולה לפגוע באפשרות של מימוש האחריות ההורית, או מקרים בהם עצמת הסכסוך גבוהה במיוחד ואינה מאפשרת הידברות בין ההורים בעניין מימוש האחריות ההורית שלהם. בכל המקרים האחרים סבורה הוועדה כי יש לבחון בצורה ממשית את הצורך במינוי מומחה, והאם התועלת הצפויה מן המינוי עולה על הנזקים, כתוצאה מהחשיפה להליך הבדיקה של המומחה.

2.5.4. המידע אשר הוצג לוועדה מעלה, כי חוות דעת מטעמו של הורה אחד בלבד אינה מסייעת לבית המשפט, ובהיותה חלקית היא אף מעוותת את תמונת המצב של המשפחה. לצורך עריכת חוות דעת נכונה נדרש שיתוף פעולה בין ההורים ולכן מינוי מומחה צריך להיעשות בראש ובראשונה מטעם בית המשפט בלבד, אך זאת במקרים שיש הצדקה אמיתית למנותו. לאור הנזקים שעלולים להיגרם לילדים כתוצאה מן החשיפה לתהליך הבדיקה הממושך והפולשני של המומחה, מצאה הוועדה לנכון להמליץ כי לא תוגש חוות דעת מטעמו של הורה ללא אישור מראש של בית המשפט. בנוסף, במקרים בהם סבור בית המשפט כי עומד לרשותו מלוא המידע הנחוץ לצורך קבלת החלטה, ראוי כי תוקנה לו הסמכות החוקית למנוע את התמשכות ההליכים על ידי מינוי מומחה מטעם הורה. לכן ממליצה הוועדה כי לפני קבלת החלטה על מינוי מומחה יידרש בית המשפט להמליצה בכתב של יחידת הסיוע או תסקיר מאת עו"ס לגבי הצורך במינוי מומחה.

2.5.5 סוגיה נוספת שהועלה בפני הוועדה, הינה חוסר האחידות הקיים בעבודתם של מומחים שונים. הוועדה שמעה כי ישנם מומחים שמקפידים על עריכת ראיונות עם כלל בני המשפחה, הגרעינית והמורחבת, ולקבלת מידע מגורמים מטפלים במערכת החינוך, הרווחה והבריאות. אך ישנם מומחים שאינם מקפידים על שמיעת מכלול הגורמים המשפיעים על חיי הילד. הוועדה מייחסת חשיבות רבה לקידום האחידות בעבודתם של מומחים וביצירת שקיפות באשר לדרך עבודתם, כדי לאפשר לבתי המשפט לבחון בצורה ביקורתית את חוות הדעת של המומחים המוגשות להם. על כן ממליצה הוועדה כי בחוות הדעת יפורטו במפורש, הן כלי האבחון והבדיקה הייחודיים של תחום המומחיות, והן מקורות המידע שעליהם היא מתבססת, ובהם כאמור - המשפחה הגרעינית והמורחבת, גורמים מטפלים במערכת הבריאות, הרווחה והחינוך.

2.5.6 הוועדה שמעה גם עמדות שונות באשר לסוגי המבחנים שבהם משתמשים פסיכולוגים לצורך הערכת היכולת ההורית. היא אף נחשפה לוויכוח החריף הניטש בפרופסיה הפסיכולוגית באשר לאמינותם והתאמתם של המבחנים לאבחון יכולת הורית. מן העדויות של מומחים ומחומר מחקרי שפורסם בכתבי עת מדעיים בתחום שהוגשו לוועדה, עולה כי לעתים קיימת נטייה בקרב המומחים להסיק מסקנות בקשר ליכולת ההורית בהסתמכם בעיקר על מבחנים פסיכו-דיאגנוסטיים, שאינם כלי מתאים לתכלית זו. לאור האמור, סבורה הוועדה כי על הגופים המקצועיים להתוות אמות מידה כדי שהשימוש במבחנים פסיכולוגיים לניבוי והערכת היכולת ההורית יהיה זהיר ומהימן.

2.5.7 המומחים אשר העידו בפני הוועדה ציינו כי הם חשים בחסרונה של תוכנית הכשרה בנושא עריכת חוות דעת פסיכולוגיות לבית המשפט,

וכתוצאה ישירה מכך אנו עדים לפערים באופן בין מומחים שונים בדרך שבה הם עורכים את חוות דעתם. זאת, בשונה מעו"ס לסדרי דין שכתנאי מוקדם למינויים על ידי שר הרווחה, הם חייבים לעבור קורס מובנה והשתלמויות שמכשירים אותם לתפקידם. הוועדה רואה חשיבות ביצירת תוכנית הכשרה על ידי הגופים המקצועיים אשר תתווה סטנדרטים ותיצור אחידות רבה יותר בעבודת המומחים בבית המשפט.

2.5.8 לבסוף, הוועדה שמעה רבות על העומס הרב עימו מתמודדים עו"ס, ושבעקבות זאת מורה בית המשפט במקרים רבים על עריכת תסקיר בשלבים מוקדמים מאוד של ההליך, על מנת שהדיון לא יתעכב לאחר מכן בשל הצורך להמתין לתסקיר. על כן ממליצה הוועדה כי בית המשפט יורה על עריכת תסקיר רק לאחר שערך דיון במעמד הצדדים ומצא שהתסקיר אכן נחוץ לגיבוש הסכם ההורות או כאשר יחידת הסיוע המליצה על כך. זאת במטרה להקל את העומס הרב הרובץ על עו"ס כך שעריכת תסקיר תידרש רק במקרים בהם הצורך בכך הוא אמיתי. כדי להתגבר על החשש מפני עיכוב בדיוני בית המשפט בשל ההמתנה לתסקיר, לאחר שבית המשפט החליט שהוא דרוש, ממליצה הוועדה כי סדר הכנת התסקירים יקבע לפי מועד פתיחת ההליך בבית המשפט ולא לפי מועד ההחלטה של בית המשפט על עריכת התסקיר. בדרך זו בית המשפט לא יחשוש לעיכוב בקבלת התסקיר בשל המועד המאוחר שבו הורה בית המשפט על עריכתו.

על רקע דיוניה הנרחבים של הוועדה בסוגיות אלה גיבשה הוועדה: ראשית, הצעות להסדרה בחקיקה של הכלים העומדים לרשות בית המשפט למשפחה ובתי הדין הדתיים לשם קביעת טובתו של הילד והסדר האחריות ההורית, לפי סעיף 9 להצעת החוק (להלן עמ' 33), שיוצגו בסעיף הבא. שנית, קווים מנחים למינוי מומחה בבית המשפט כמפורט בסעיף 2.7.

2.6 תיקוני החקיקה המוצעים

הוועדה ממליצה על מספר תיקוני חקיקה בנוגע לכלים העומדים לרשות בית המשפט לשם קביעת טובת הילד בנוגע להסדרי משמורת וקשר הורי בחוק בתי המשפט לענייני משפחה ובחוק בתי דין דתיים (יחידות סיוע), וכן בחלק ג'1 "תובענות בענייני משפחה" שבתקנות סדר הדין האזרחי. עם הקמת יחידות סיוע בבתי הדין הדתיים, לפי חוק האמור, בדומה ליחידות הסיוע בבית המשפט למשפחה, סבורה הוועדה שיש לקובען גם בתקנות סדרי הדין של בתי הדין הדתיים.

2.6.1 הצעה לתיקון חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995 וחוק בתי דין דתיים (יחידות סיוע), התשע"א-2011

1. תיקון ההגדרה שבפסקה 6(ג) בסעיף 1 לחוק בית המשפט לענייני משפחה:

"6(ג) חוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות, התשכ"ב-1962, לרבות אופן מימוש האחריות ההורית, עריכת הסכם הורות או הסדר הורות, הפרתו, הגבלת האחריות ההורית, והעתקת מקום מגורים אל מחוץ לישראל."

2. הוספת הוראה בעניין מינוי מומחה בסעיף 8 לחוק בית המשפט לענייני משפחה:

"1(ג) בתובענה בעניינו של קטין, לפי סעיף 1(6)(ג) לחוק, לא יגיש בעל דין חוות דעת של מומחה מטעמו אלא ברשות בית המשפט ולאחר שהוגשה לבית המשפט חוות דעת של יחידת הסיוע או תסקיר מאת עובד סוציאלי כהגדרתו בסעיף 5(ג) לחוק, שבהם המלצה על מינוי מומחה."

**3. הוספת הוראה בעניין מינוי מומחה בסעיף 2 לחוק בתי דין דתיים
(יחידות סיוע):**

"(ו) בבית דין דתי הדין בעניינו של קטין המצוי בסמכותו לפי כל דין, לא יגיש בעל דין חוות דעת של מומחה מטעמו אלא ברשות בית הדין ולאחר שהוגשה לבית הדין חוות דעת של יחידת הסיוע או תסקיר מאת עובד סוציאלי כהגדרתו בסעיף קטן (ג) שבהם המלצה על מינוי מומחה."

2.6.2 דברי הסבר

לסעיף 1

תיקון הנוסח משקף את השינוי התפיסתי בעניין זכויות הילד והאחריות ההורית הבאים לידי ביטוי בהצעת החוק של הוועדה שבנספח ב', במקום המושגים שבסעיף זה כיום: "משמורת, ביקור והבטחת קשר בין קטין להורה".

לסעיפים 2 ו-3

בסעיף 20 לפקודת הראיות נקבע הכלל כי בית המשפט רשאי, אם אינו רואה חשש לעיוות דין, לקבל כראיה חוות דעת של מומחה. התיקון המוצע מגביל כלל זה וקובע כי בתובענה בעניינו של ילד לא תוגש חוות דעת מטעמו של בעל דין אלא ברשות בית המשפט, בשל החשש לנזק שחוות דעת נוספות עלולות לגרום לו, בפרט כשהן מחייבות אותו לעבור בדיקות ומבחנים מספר פעמים. כמו כן, חוות דעת על היחסים בין הילד לבין הוריו או בני משפחתו מטעם צד אחד בלבד, מבלי שהמומחה ייפגש עם הצד השני אינה יכולה לשקף את מצבו הנכון של הילד במשפחתו. בנוסף, המלצה זו נועדה לצמצם את המקרים בהם מוגשת חוות דעת כאשר בית המשפט סבור כי אין בה צורך לקבלת ההחלטה. על כן מוצע, כי בית המשפט לא יענה לבקשה למנות מומחה מטעם בעל דין אלא לאחר שהוא קיבל חוות דעת מיחידת הסיוע או

תסקיר מעובד סוציאלי שבהם המלצה על מינוי מומחה מטעמו של הורה או הילד. הוראה זו עולה בקנה אחד עם סעיף 5 לחוק בית המשפט לענייני משפחה, המגדיר בין היתר את תפקידי יחידת הסיוע, והם: שירותי אבחון, ייעוץ וטיפול בענייני משפחה והעמדת מומחים לרשות בית המשפט. התיקון המוצע יאפשר אפוא לבית המשפט להפעיל שיקול דעת מושכל בעניין מינוי מומחה מטעם בעל דין ולמנוע מינוי מומחה מהסיבה שבעל דין מעוניין להביא להארכת ההתדיינות ולייקור שלא לצורך של ההליכים בבית המשפט. עם הקמת יחידות הסיוע בבתי הדין הדתיים ראוי שהוראה זו תחול כאשר בית הדין דני דן בעניינו של קטין המצוי בסמכותו.

2.6.3 הצעה לתיקון תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד - 1984

1. תיקון תקנה 258 לתקנות סדר הדין האזרחי: סעדים בשל תביעות

שוונות

"(3) תובענה בעניין קטין שנושאה אחריות הורית – אופן מימושה, עריכת הסכם הורות או הסדר הורות, הפרתו, הגבלת האחריות ההורית, והעתקת מקום המגורים אל מחוץ לישראל."

2. הוספת תקנה 1ט258 לתקנות סדר הדין האזרחי: תובענה בעניינו של

קטין

"1ט258 תובענה בעניינו של קטין לפי תקנה 258(3):

(א) בעל דין יצרף לכתב תביעה או לכתב הגנה הסכם הורות

שמולא על ידו לפי הטופס שבתוספת.

(ב) לא יורה בית המשפט על הגשת תסקיר עובד סוציאלי

כהגדרתו בסעיף 5 (ג) לחוק אלא לאחר שקיים ישיבת

קדם משפט, או דיון אחר בהשתתפותם של בעלי הדין, או

לאחר שקיבל חוות דעת ממליצה על כך מטעם יחידת

הסיוע."

3. הוספת תקנה 258יב לתקנות סדר הדין האזרחי: חוות דעת של מומחה

"258יב. חוות דעת של מומחה בענייני משפחה

(א) בתובענה בעניינו של ילד לפי תקנה 258ז(3), לא ימנה

בית המשפט מומחה מטעמו אלא אם כן הפנה את בעלי הדין ליחידת הסיוע כדי שתחווה דעתה באשר לצורך במינוי מומחה או שעובד סוציאלי כהגדרתו בסעיף 5(ג) לחוק כתב בתסקיר כי יש צורך בחוות דעת של מומחה.

(ב) על אף האמור בתקנת משנה (א) רשאי בית המשפט למנות מומחה בלי שקיבל חוות דעת על כך כאמור באותה תקנת משנה, אם סבר כי קיים ליקוי נפשי או שכלי אצל בעל דין או ילד, שעלול לפגוע באפשרות לממש את האחריות ההורית או אם סבר שעוצמת או חריפות הסכסוך בין ההורים אינה מאפשרת להורים להידבר ביניהם על אופן מימוש האחריות ההורית.

(ג) המומחה יגיש לבית המשפט, בתוך ארבעים וחמישה ימים מיום מינויו, את חוות דעתו, לפי הטופס שבתוספת הראשונה לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971, ובו יציין את פרטיו של המומחה שעמו הוא התייעץ, כאמור בסעיף 4(ה) לצו ההקמה; בחוות דעתו יפרט המומחה, את כלי האבחון שבהם השתמש ואת הבדיקות המקצועיות הייחודיות לתחום מומחיותו שערך, וכן את כל מקורות המידע עליהם הסתמך לצורך חוות דעתו, לרבות, ההורים, ילדיהם, בני משפחה נוספים, גורמים מטפלים בשירותי הבריאות, הרווחה או החינוך."

4. הוספת תקנות בעניין קיום פגישת מהו"ת בתובענה בענייני אחריות

הורית בתקנות סדר הדין האזרחי

א. "1ה258 תובענה בענייני אחריות הורית:

על אף האמור בתקנה 258ה, תובענה בענייני אחריות הורית, למעט בקשת ביניים, כמשמעותה בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב – 1962 (להלן - אחריות הורית), למעט בעניין מזונות, תיפתח בהגשת בקשה ליישוב סכסוך בענייני אחריות הורית לפי טופס 1א26.

ב. "1כ258 פגישת היכרות, מידע ותיאום:

(א) הוגשה בקשה ליישוב סכסוך בענייני אחריות הורית לפי תקנה 1ה258, יזמין בית המשפט בתוך שלושים ימים את בעלי הדין ליחידת הסיוע לפגישת הכרות, מידע ותיאום בענייני משפחה (להלן - פגישת מהו"ת בענייני משפחה) בהתאם להוראות פרק זה.

(ב) על אף האמור בתקנת משנה (א), רשאי בית המשפט מיוזמתו או לפי בקשת בעל דין, מטעמים מיוחדים שיירשמו, להימנע מזימון בעלי הדין לפגישת מהו"ת בענייני משפחה, ויורה למגיש הבקשה להגיש בתוך שלושים ימים כתב תביעה כאמור בתקנה 258ה.

(ג) לפגישת המהו"ת בענייני משפחה ביחידת הסיוע יתייצבו בעלי הדין עצמם, ורשאים הם להתייצב עם עורכי דינם; סרב בעל דין להופיע בפני יחידת הסיוע ונמסרה על כך הודעה בכתב לפי סעיף 5 (ג) לחוק, יורה בית המשפט למגיש הבקשה להגיש בתוך שלושים ימים כתב תביעה כאמור בתקנה 258ה.

(ד) פגישת המהו"ת תכלול:

(1) מתן מידע על ההליכים המשפטיים בענייני

האחריות ההורית וטובת הילד, לרבות שמיעת

הילד בבית המשפט;

(2) מתן מידע לבעלי הדין אודות הדרכים ליישב

הסכסוך בהסכמה ובדרכי שלום ולהתמודד עם

השפעותיו;

(3) היכרות עם בעלי הדין על מנת להעריך יחד אתם

את צרכיהם ורצונותיהם, לסייע להם לבחון את

הדרכים ליישוב הסכסוך בהסכמה ולתאם עמם

תוכנית מתאימה להמשך התהליך, באמצעות צד

שלישי המקובל על שניהם, מטפל מקצועי או

מגשר ומגוון השירותים הקיימים ליד בית

המשפט, בקהילה ובמגזר הפרטי;

(4) גיבוש הסכם הורות זמני או המלצה לבעלי הדין

על גורם שיסייע להם לערוך אותו.

(ה) בתום פגישת המהו"ת או בתוך עשרה ימים מיום קיומה,

יודיעו בעלי הדין ליחידת הסיוע האם הם מסכימים

להמשיך בהליך ליישוב הסכסוך בהסכמה או שהם, או מי

מהם, מעוניינים שתתקיים התדיינות משפטית בבית

המשפט; הודיעו בעלי הדין או מי מהם ליחידת הסיוע כי

אינם מעוניינים להמשיך בהליך ליישוב הסכסוך בהסכמה,

תודיע על כך יחידת הסיוע לבית המשפט ובית המשפט

יורה למגיש הבקשה להגיש בתוך שלושים ימים כתב

תביעה כאמור בתקנה 258ה.

(ו) הסכימו בעלי הדין לפנות להליך ליישוב סכסוך בהסכמה ועברו שבעים וחמישה ימים מפגישת המהו"ת ולא הודיעו הצדדים ליחידת הסיוע על רצונם להמשיך בהליך לתקופה נוספת של שלושים ימים, תודיע יחידת הסיוע לבית המשפט על סיום ההליך ובית המשפט יורה על מגיש הבקשה להגיש בתוך שלושים ימים כתב תביעה כאמור בתקנה 258ה.

(ז) לא הגיש מגיש הבקשה ליישוב סכסוך כתב תביעה בתוך התקופה שנקבעה בתקנת משנה (ב), (ג), (ה) או (ו) תמחק התובענה.

(ח) תקנות 258כא, 258כד ו-258כה יחולו על בקשה ליישוב סכסוך בענייני אחריות הורית לפי תקנה זו.

ג. "טופס 1א26

(תקנה 1ה258)

בבית המשפט לענייני משפחה

ב

תיק

בענין

תובענה בענייני אחריות הורית

הואיל ונתגלע סכסוך ביני לבין ההורה האחר של ילדנו בענייני האחריות ההורית, אני פונה לבית המשפט בבקשה לקיום הליך

ליישוב סכסוך ביחידת הסיוע, לפי שיקול דעת בית המשפט.

תאריך	חתימת המבקש
.....	"....."

2.6.4 דברי הסבר

לסעיף 1 - תקנה 258ז

התיקון משקף את השינוי המוצע לעיל בחוק הכשרות ובחוק בית המשפט לענייני משפחה.

לסעיף 2 - תקנה 258ט1

בהתאם למוצע לעיל בחוק הכשרות יצורף הסכם הורות לכתב התביעה ולכתב ההגנה שעניינם מימוש אחריות הורית. מילוי ההסכם על ידי כל הורה לפני תחילת ההתדיינות בבית המשפט תסייע לבירור ולחשיפת המחלוקת האמיתיות בין ההורים באשר לאופן מימוש האחריות ההורית ותצמצם התדיינות בבית המשפט במחלוקת לא מעשית.

עוד מוצע, שבית המשפט לא יורה על עריכת תסקיר עובד סוציאלי כהגדרתו בסעיף 5(ג) לחוק, אלא אם כן התקיים בפניו דיון בהשתתפות בעלי הדין ולהתרשמותו יש צורך בתסקיר או שהוא הפנה את בעלי הדין ליחידת הסיוע שתתן לו חוות דעת על כך. בדרך זו יצומצמו המקרים שבהם מופנים בעלי דין לתסקיר סעד ללא הצדקה אמיתית. צמצום המקרים בהם מופנים צדדים לעריכת תסקיר עשוי להפחית את העומס הכבד המוטל על פקידי הסעד ואת זמן ההמתנה הניכר לקבלת התסקיר.

לסעיף 3 - תקנה 258יב

מוצע כי לפני שבית המשפט יחליט על מינוי מומחה, עליו לקבל את עמדת יחידת הסיוע או את עמדתו של עובד סוציאלי כהגדרתו בסעיף 5(ג) לחוק

לעניין זה. זאת כדי שהפניה למומחה תעשה במקרים שיש צורך בכך בלבד. במקרים בהם נערך בעבר תסקיר שבמסגרתו הומלץ על מינוי מומחה, יוכל בית המשפט למנות מומחה מבלי להפנות את הצדדים ליחידת הסיוע.

כמו כן, במקרים בהם התרשם בית המשפט כי קיים ליקוי נפשי או שכלי אצל מי מההורים או הילדים שעלול לפגוע במימוש האחריות ההורית, או כי הסכסוך בין ההורים הוא בעוצמה או בחריפות שאינו מאפשר להורים להידבר ביניהם על אופן מימוש האחריות ההורית, יוכל בית המשפט למנות מומחה מבלי להפנות את הצדדים ליחידת הסיוע.

מוצע כי חוות הדעת תפרט באופן מפורש את מקורות המידע עליהם היא מסתמכת. זאת על מנת לאפשר לבית המשפט לבחון אותה באופן ביקורתי ולזהות אם חוות דעת היא בעלת ביסוס מספק.

לסעיף 4 - לתקנות 1258ה' ו- 1258כ'

על פי התפיסה שביסוד הצעת החוק, בפרט בסעיף 5(ג) (להלן עמ' 33), כאשר "נתגלעו חילוקי דעות בין הורים בעניין אופן מימוש האחריות ההורית – לרבות במקרה של פרידה, יפעלו ההורים, ככל הניתן, על מנת להגיע להסכמה בדרכי שלום, לרבות באמצעות צד שלישי המקובל על שניהם ולרבות מטפל מקצועי או מגשר." על כן מציעה הוועדה לקבוע בתקנות סדרי הדין בבתי המשפט למשפחה ובבתי הדין הדתיים חובה על הורים להשתתף בפגישת מהו"ת - מידע, היכרות ותאום - לפני הגשת תובענה בענייני אחריות הורית, במתכונת שהוצעה בתזכיר החוק להסדר התדיינות בסכסוכי משפחה (יישוב מוקדם של סכסוך), התשס"ו-2006, אשר הופץ על ידי משרד המשפטים. תזכיר חוק זה נערך לפי המלצת הוועדה בראשות כב' השופט יצחק שנהב, סגן נשיא בית המשפט למשפחה ברמת גן. הצעה זו עולה בקנה אחד עם הניסיון שנרכש במדינות בהן הונהגה חובת גישור בתובענות בבית המשפט למשפחה בקשר לילדים. הניסיון המוכח במדינות רבות ברחבי העולם מראה, כי השימוש במנגנון של יישוב סכסוכים

בהסכמה (מיס"ב, בלעז ADR - alternative dispute resolution) ובפרט החובה במדינות רבות לפנות לגישור לפני הגשת תביעה בתובענה לגירושין אשר נוגעת גם לילדים, מונע את הצורך בהתדיינות ומסייע להורים להפריד בין עניינם של הילדים לבין הסכסוך הבין אישי שביניהם.

על פי המוצע, תהיה חובה לפתוח תובענה בענייני האחריות ההורית לפי חוק הכשרות, למעט מזונות ילדים, בדרך של בקשה ליישוב סכסוך לפי הטופס שבתקנות, ולא בהגשת כתב תביעה. קיום פגישת מהו"ת עם ההורים ביחידת הסיוע לפני תחילת ההתדיינות עשויה, לדעת הוועדה, להעצים את יכולתם של ההורים להתנתק מעניינם האישי ולשקול כראוי את טובתו של ילדם ולהביא בחשבון בפרט את הנזק שעלול להיגרם לילדים מההתדיינות המשפטית בעניינם. שכן, קיומה של התדיינות משפטית, הכוללת הגשת כתבי בי דין, בהם מטיחים ההורים האשמות זה כנגד זה, הבאת עדים ומומחים, חקירות פרטיות והחקירות בבית המשפט בנוגע לתפקוד ההורי יוצרת מחסומים ליישובו של הסכסוך בהסכמה. בנוסף, להתדיינויות בין ההורים השפעה ממשית על מצבם הרגשי של הילדים ולהחרפתם, ככל שההליכים מתארכים ומתנהלים באופן לוחמני.

ניתן לומר, כי הסכסוך המשפטי בעניין אופן מימוש האחריות ההורית נמצא בצילו של סכסוך אישי ורגשי בין ההורים, שהוא בעל משמעות עמוקה ואינו ניתן לריפוי באמצעות סעד משפטי בלבד. זאת ועוד, גם לאחר ההכרעה השיפוטית, פעמים רבות חוזרים הורים שניהלו ביניהם מאבקים משפטיים אל בית המשפט, בשל הפרת הסדרים שנקבעו בניגוד לרצון אחד ההורים. על כן, הדאגה לטובת הילד מחייבת את ההורים לנסות להגיע להסכמות לפני הגשתם של כתבי בי דין הסכם הורות, ולשם כך להעמיד לרשותם כלים

שיסייעו להם בהשגת הסכמות.¹³ גיבושו של ההסכם הוא גם אמצעי לקידום שיתוף פעולה בין ההורים לאחר ההליך המשפטי, למימוש אחריותם המשותפת להתפתחותו הפיזית והנפשית של ילדם.¹⁴ בהתאם להצעה, לאחר הגשת הבקשה יוזמנו בעלי הדין לפגישת מידע, היכרות ותיאום ביחידת הסיוע שליד בית המשפט אליה הוגשה הבקשה (להלן – פגישת מהו"ת), שתתקיים בתוך 30 ימים מיום הגשת הבקשה. במסגרת פגישת המהו"ת עם גורם מקצועי מהתחום הטיפולי ביחידת הסיוע, יינתן להורים אבחון ראשוני של הסכסוך ועל צרכיהם של הילדים. כן יינתנו מידע והכוונה על הדרכים העשויות לסייע להם ליישב את הסכסוך בהסכמה, באמצעות צד שלישי המקובל על שניהם, מטפל מקצועי או מגשר - הקיימים ליד בית המשפט, בקהילה ובמגזר הפרטי. בתום המפגש או המפגשים, יודיעו הצדדים האם ברצונם להמשיך בניסיון ליישב את הסכסוך ביניהם בהסכמה, או שמי מהם מעוניין בהתדיינות בבית המשפט.

2.7 קווים מנחים למינוי מומחה בבית המשפט לענייני משפחה

לאור הסקירות האמורות, רואה הוועדה לנכון להמליץ על הקווים המנחים הבאים למינוי מומחה, כדי לשפר את האופן בו נעשה השימוש בעדות מומחה מטעם בית המשפט או בית הדין הדתי לצורך גיבוש הסדר אחריות הורית בגירושין לפי סעיף 9 להצעת החוק (ראה נספח ב' לדוח זה):

- 1. מינוי מומחה מתחום העבודה הסוציאלית, הפסיכולוגיה הקלינית והחינוכית, הפסיכולוגיה ההתפתחותית, הפסיכיאטריה הכללית, פסיכיאטריה של ילדים ומתבגרים או רפואת ילדים של התפתחות הילד (להלן – מומחה), הינו אפקטיבי במצבים בהם**

¹³ ר' ד. אלדר "תובענה ליישוב סכסוך: חלופה טיפולית בבית המשפט לענייני משפחה" י. גייפמן דיני המשפחה בישראל בעידן בית המשפט למשפחה חלק ג' 1217 (2000); ארבל וגייפמן, לעיל ה"ש 46, בעמ' 438.
¹⁴ אלדר, לעיל ה"ש 58, בעמ' 1217.

מזוהה הפרעה נפשית אצל מי מההורים או הילדים, הפוגעת או עלולה לפגוע פגיעה של ממש במימוש האחריות ההורית, או במצבים בהם הסכסוך בין ההורים הוא בעוצמה גבוהה במיוחד, דבר אשר מקשה על ההידברות בין ההורים בנוגע למימוש אחריותם ההורית. במצבים אחרים מומלץ, לפני שממנים מומחה, לבחון בזהירות האם התועלת הצפויה מקבלת חוות הדעת של המומחה לצורך גיבוש הסדר הורות, עולה על הנזקים הצפויים לילדים ולבני המשפחה מעצם תהליך ההערכה.

מן העדויות אשר הוצגו בפני הוועדה עולה כי מומחים ממונים לעתים גם במקרים בהם ההורים נורמטיביים, ולא מתעוררת שאלה של יכולת הורית. במקרים אלה כליו של המומחה אינם עדיפים על אלה העומדים לרשות השופט ועו"ס לצורך הכרעה וגיבוש הסדר אחריות הורית. לעומת זאת, הפנייה למומחה עלולה לגרום נזק מיותר למתדיינים וילדיהם. נזק זה יכול לנבוע מהחשיפה לבדיקות מרובות אשר עלולות להיות בלתי נעימות עבור ההורים והילדים, מעלותה הכלכלית הגבוהה של חוות הדעת, וכן מהימשכותם של ההליכים המשפטיים. בנוסף, הובהר לוועדה כי חוות דעת מומחה משמשות לעיתים ככלי ניגוח בידי אחד מההורים כלפי השני. מסיבות אלה מוצאת הוועדה לנכון להדגיש את הנסיבות שבהתקיימן מינוי מומחה עשוי להיות יעיל ואפקטיבי: כאשר מי מההורים או מהילדים סובל מהפרעה נפשית הפוגעת או עלולה לפגוע פגיעה של ממש במימוש האחריות ההורית או כאשר עצמת הסכסוך גבוהה במיוחד ואינה מאפשרת הידברות בין ההורים על מימוש האחריות ההורית שלהם. במצבים אחרים ממליצה הוועדה לבחון בקפדנות ובזהירות רבה את הצורך במינוי המומחה, בשל הספק בתועלת שחוות דעתו יכולה להביא לקביעת הסדר ההורי, לעומת הנזק האפשרי לילדים ולהורים מעצם תהליך הבדיקה של המומחה.

2. מומלץ שלפני שבית המשפט ממנה מומחה מטעמו, הוא יקבל המלצה מיחידת הסיוע או מפקיד סעד בשאלת הצורך הממשי במינוי מומחה.

הסתייעות ביחידת הסיוע בטרם ההפניה למומחה מומלצת ממספר סיבות. ליחידות הסיוע הכלים לנסות ולקדם הידברות והסכמות, הן פועלות במהירות יחסית, ונהנות ממעמד ניטראלי שיכול להרגיע חששות אצל הורים מסוימים. ההסתייעות ביחידת הסיוע לפני מינוי מומחה עשויה להביא הן לצמצום המקרים בהם בתי המשפט יחליטו להסתייע בחוות דעת של מומחה, והן להגדרת השאלות אשר מצריכות את התייחסות המומחה ובכך למקד את חוות דעתו לצרכים הממשיים של בית המשפט. הפניה ליחידת הסיוע מומלצת גם במקרים בהם מבקשים הערכת מצבו של ילד על ידי מומחה.

3. חוות הדעת חייבת לפרט במפורש, בנוסף על כלי האבחון והבדיקה הייחודיים של תחום המומחיות שיושמו, את מקורות המידע שעליהם היא מבוססת, כמו: המשפחה הגרעינית והמורחבת, גורמים מטפלים במערכת הבריאות, שירותי הרווחה ונציגי מערכת החינוך. בחינה זו של מכלול הגורמים המערכתיים חיונית, לגיבוש חוות דעת מקיפה ומבוססת של מומחה.

הוועדה מוצאת כי קיים חוסר אחידות בין מומחים שונים לגבי הבדיקות הייחודיות שעורך המומחה בתחומו והיקף מקורות המידע עליהם הוא מתבסס לצורך הכנת חוות הדעת. הוועדה רואה חשיבות גבוהה בחשיפת טיבן של הבדיקות המקצועיות שערך המומחה ומקורות המידע עליהם מבוססת חוות דעת. חשיפת מקורות המידע תאפשר לבית המשפט לבחון את חוות הדעת באופן ביקורתי, לזהות מתי חוות דעת לוקה בחסר ולקבוע את משקלה לצורך החלטתו.

4. יש לעשות שימוש זהיר ומושכל במבחנים פסיכו-דיאגנוסטיים

לצורך עריכת חוות דעת.

מן העדויות של המומחים אשר נשמעו בוועדה ומהחומר המחקרי שפורסם בכתבי עת מדעיים שהוגשו לוועדה, עולה כי ניטשת מחלוקת באשר לתקפותם ומהימנותם של חלק מהמבחנים הפסיכולוגיים בהם נעשה שימוש תדיר על מנת להעריך יכולת והתאמה הורית. כמו כן, לעתים קיימת נטייה בקרב המומחים להסיק מסקנות בקשר ליכולת ההורית בהסתמך בעיקר על מבחנים פסיכו-דיאגנוסטיים שאינם כלי מתאים ותקף לתכלית זו. מטעם זה ממליצה הוועדה כי ההסתמכות על מבחנים פסיכו-דיאגנוסטיים תיעשה באופן זהיר ומושכל תוך כדי ציון מגבלותיו של הכלי בו נעשה שימוש. בפרט, פרקטיקה בה המומחה עושה שימוש במבחנים ככלי יחיד או מרכזי אינה רצויה.

5. המלצה לגיבוש תוכנית להכשרת מומחים המגישים חוות דעת

לבתי המשפט לענייני משפחה.

המומחים אשר העידו בפני הוועדה ציינו כי הם חשים בחסרונה של תוכנית הכשרה להגשת חוות דעת לבית המשפט. המומחים ציינו כי ההכשרה המקצועית שלהם לא כללה הכנה לתפקיד אותו ממלא המומחה לצורך עריכת חוות דעת לבית המשפט וכי קיימים פערים באופן בו מומחים שונים מבצעים את עבודתם. הוועדה רואה חשיבות ביצירת תוכנית הכשרה אשר תתווה סטנדרטים ותיצור אחידות רבה יותר בעבודת המומחים. לכן הוועדה קוראת למועצת הפסיכולוגים,¹⁵ למועצה לעבודה סוציאלית,¹⁶ להסדרות הרפואית בישראל ולאגוד הפסיכיאטריה הישראלית לגבש תוכנית הכשרה כזו.

¹⁵ לפי חוק הפסיכולוגים, התשל"ז-1977.

¹⁶ לפי חוק העובדים הסוציאליים, התשנ"ו-1996.

נספחים

נספח א' - כתב המינוי של הוועדה

תאריך: 2 למרץ 2005

לכבוד:

פרופ' דן שניט – בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב - יו"ר
כב' השופטת חנה רוטשילד – שופטת בית המשפט למשפחה בתל אביב
פרופ' אבי שגיא - ראש המרכז לחקר התפתחות הילד – אוניברסיטת חיפה
ד"ר דפנה הקר – הפקולטה למשפטים - אוניברסיטת תל אביב
הגב' רונית צור – פקידת סעד ארצית לסדרי דין, משרד הרווחה
מר שמואל מורן – עורך דין
הגב' גלית סנה לוריא – עורכת דין ומגשרת
ד"ר פרץ סגל – ראש תחום (יעוץ), משרד המשפטים
הגב' רות דניאל – עמותת "הורות שווה"
עו"ד עידית איתנוביץ – מנהלת הלשכה המשפטית של "נעמת" בתל אביב
עו"ד איאד זחאלקה – מנהל בתי הדין השרעיים
הדיין, הרב אברהם שרמן, חבר בית הדין הרבני הגדול

נכבדיי,

הנדון: ועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של

האחריות ההורית בגירושין

1. הנכם מתמנים בזה כחברי הועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין.
2. הועדה מתבקשת לבחון את הכללים הקיימים לחלוקה ולשיתוף באחריות ההורית בתקופת הגירושין ולאחריה, כפי שהם קבועים בחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ה – 1965 וכפי שהם מיושמים בבתי המשפט לענייני משפחה ובבתי הדין הדתיים השונים.

במסגרת זו תבחן הועדה ותיתן את המלצותיה, בין השאר, בדבר הצורך בשינויה של "חזקת הגיל הרך" הקבועה בסעיף 25 לחוק האמור והאפשרות לעיגונם בחקיקה של הסדרים שונים לחלוקה ולשיתוף באחריות ההורית בגירושין.

כן תבחן הועדה כיצד ניתן לשכלל את הכלים העומדים לרשות בתי המשפט ובתי הדין לשם קביעת טובת הילד בנוגע להסדרי משמורת וקשר וכיצד ניתן להביא למימוש ואכיפתם של הסדרים אלה.

3. יו"ר הועדה יהיה פרופ' דן שניט.

אני מאחלת לכם הצלחה בעבודתכם.

בברכה,

ציפי לבני,

שרת המשפטים

הורים וילדיהם הקטינים

1. הגדרות

בסימן זה:

"בן משפחה" – אחים, אחיות והורי הורים;
"הורה" - לרבות הורה על פי חוק אימוץ ילדים, התשמ"א - 1981 או על פי חוק הסכמים לנשיאת עוברים, התשנ"ו - 1996;
"ילד" - ילדה או ילד שהם קטינים;
"פרידה" - הורים של ילד שחיים בנפרד, בין שנישואיהם הותרו, הופקעו או אויבו, בין שהם עדיין נשואים ובין שלא היו נשואים.

2. אחריות הורית

(א) להורה החובה והסמכות להחליט ולפעול בענייניו, בזכויותיו ובמכלול צרכיו של ילדו על פי טובת הילד כאמור בסעיף 3 (להלן - "אחריות הורית").
(ב) האחריות ההורית כוללת בין היתר, את הבטחת שלומו הגופני והנפשי, כלכלתו, בריאותו, התפתחותו הגופנית, הנפשית, הרוחנית, המוסרית והחברתית התקינה, חינוכו ופיתוח יכולותיו וכישוריו, מקום מגוריו, קיום קשר אישי, ישיר וסדיר בין הילד לבין הוריו (להלן - "קשר הורי") וקיום קשר בין הילד לבין בני משפחתו (להלן - "קשר משפחתי").
(ג) זכותו של הילד כי תמומש האחריות ההורית כלפיו על ידי הוריו.

3. טובת הילד

(א) במימוש אחריותו ההורית יפעל ההורה כך שטובת הילד תהיה שיקול ראשון במעלה.

(ב) בעת קביעת טובת ילדו יביא ההורה בחשבון את מכלול העניינים הנוגעים להחלטה בעניין המסוים של ילדו, בפרט הבטחת שלומו הגופני והנפשי, רצונו, רגשותיו, דעותיו, גילו, מינו, תכונותיו וכשריו המתפתחים, ממד הזמן בחייו וההשפעה הצפויה עליו בעתיד כתוצאה מן הפעולה, הקשר ההורי, שמירה על הקשר המשפחתי וכן יציבות ורציפות ביחסים בין הילד לסביבתו.

4. חובת כבוד אב ואם

ילד מחויב בכיבוד ובמשמעת להוריו בכל עניין הנוגע לאחריותם.

5. שיתוף פעולה בין הורים

(א) האחריות ההורית היא של ההורים יחד ולחוד.

(ב) בכל עניין הנתון לאחריות ההורית חייבים שני ההורים לפעול בשיתוף פעולה; הסכמתו של אחד מהם לפעולתו של רעהו יכולה להינתן מראש או למפרע, בפירוש או מכללא, לעניין מסוים או באופן כללי; חזקה על הורה שהסכים לפעולת רעהו כל עוד לא הוכח היפוכו של דבר.

(ג) בעניין שאינו סובל דיחוי רשאי כל אחד מההורים לפעול על דעת עצמו ובלבד שיידע את ההורה האחר על כך בהקדם האפשרי.

(ד) נתגלעו חילוקי דעות בין ההורים בעניין אופן מימוש האחריות ההורית, לרבות במקרה של פרידה, יפעלו ההורים, ככל הניתן, על מנת להגיע להסכמה בדרכי שלום, לרבות באמצעות צד שלישי המקובל על שניהם לרבות, מטפל מקצועי או מגשר.

6. הגבלת האחריות ההורית

(א) אחריות הורית לא תוגבל אלא בחוק או בצו של בית משפט.
(ב) בהתקיים נסיבות שבהן מימוש קשר הורי פוגע או עלול לפגוע פגיעה של ממש בילד, או בהתקיים נסיבות שבהן מימוש קשר משפחתי פוגע או עלול לפגוע בילד, רשאי בית המשפט לקבוע את הדרך הנאותה למימוש הקשר או להגבילו.

7. חילוקי דעות בעניין האחריות ההורית המשותפת

(א) לא באו ההורים לידי הסכמה ביניהם בעניין אופן מימוש אחריותם ההורית כאמור בסעיף 5(ד) רשאי כל אחד מהם או הילד, לבקש מבית המשפט לקבוע את אופן מימוש האחריות ההורית יחד ולחוד.
(ב) לא עלה בידי בית המשפט להביא את ההורים לידי הסכמה על אופן מימוש האחריות ההורית, יכריע בחילוקי הדעות בעצמו או באמצעות מי שימצא לנכון, ובלבד שאישר בית המשפט כי הכרעתו של מי שמונה על ידו להכריע הינה לטובת הילד, כאמור בסעיף 3.

8. הסכם הורות במקרה של פרידה

במקרה של פרידה רשאים ההורים להסכים בעניין אופן מימוש האחריות ההורית לפי טופס שיקבע בתקנות (להלן - הסכם הורות); הסכם הורות טעון אישור של בית המשפט, והוא יאשרו לאחר שנוכח כי הוא לטובת הילד כאמור בסעיף 3.

9. הסדר הורות על ידי בית המשפט במקרה של פרידה

(א) לא הגיעו ההורים במקרה של פרידה לידי הסכמה כאמור בסעיף 8 על הסכם הורות או שהסכם ההורות שהגיעו אליו לא קיים, כולו או חלקו, רשאי כל אחד מהם לבקש מבית המשפט לקבוע את אופן מימוש האחריות ההורית (להלן – הסדר הורות); הורה יצרף לבקשה או לתשובתו לבקשה הסכם הורות שמולא על ידו.

(ב) בבוא בית המשפט לקבוע הסדר ההורות על פי טובת הילד כאמור בסעיף 3, יביא בין היתר בחשבון, בהחלטה מנומקת, את מכלול העניינים הבאים:

(1) צרכיו ההתפתחותיים המשתנים של כל ילד בהתאם למצבו, לגילו, להבטחת הציבות בחייו ולצרכיו המיוחדים ככל שהם קיימים;

(2) רצון הילד, ככל שכשריו המתפתחים מאפשרים לבררו על ידי שמיעתו בבית המשפט או בדרך אחרת שמתאימה לילד כפי שיקבע בית המשפט, ומתן משקל ראוי לדברי הילד לפי גילו ומידת בגרותו של הילד;

(3) זכותו של הילד לקשר משמעותי, אישי, ישיר וסדיר עם שני הוריו;

(4) נכונותם של ההורים לשתף פעולה במימוש אחריותם ההורית;

(5) כישוריו של כל אחד מההורים לממש את האחריות ההורית;

(6) הטיפול שהעניק כל אחד מההורים לילד;

(7) זכותו של הילד לקשר משפחתי ומידת הנכונות והיכולת של כל אחד מההורים לאפשר את מימוש הקשר.

10. העתקת מקום המגורים אל מחוץ לישראל

(א) (1) הורה המבקש להעתיק את מקום מגוריו הרגיל שלו ושל ילדו אל מחוץ לישראל (להלן – ההורה המבקש), יודיע על רצונו להורה האחר מיד כשנודע לו על השינוי הצפוי, או לפחות תשעים ימים לפני השינוי המבוקש, לפי המוקדם מביניהם;

(2) ההורה המבקש יפעל כאמור בסעיף 5 לקבלת הסכמתו של ההורה האחר לשינוי מקום המגורים של הילד, וימסור להורה האחר הצעה להסכם הורות שיבטיח את מימוש האחריות ההורית יחד ולחוד בנסיבות החדשות. ההורה האחר יודיע להורה המבקש בתוך עשרים ואחד ימים מיום קבלת הצעה את עמדתו.

(3) הגיעו ההורים לידי הסכם יביאו אותו לאישור בית המשפט כאמור בסעיף 8.

(ב) (1) לא באו ההורים לידי הסכמה כאמור בסעיף (א) לעיל, רשאי ההורה המבקש לפנות לבית המשפט על מנת שידון ויחליט בעניין העתקת מקום מגוריו של הילד ואופן מימוש האחריות ההורית.

(2) בבקשה שיגיש לבית המשפט יפרט ההורה המבקש:

(א) הטעמים לשינוי מקום המגורים;

(ב) תוכנית קליטה אשר תבטיח את טובת הילד במקום המגורים

החדש;

(ג) הצעה בדבר אופן מימוש האחריות ההורית יחד ולחוד, לרבות

העלויות הכרוכות.

(ג) בבואו להחליט בבקשה לשינוי מקום המגורים יתחשב בית המשפט בין

השאר:

(1) מכלול השיקולים המפורטים בסעיף 9(ב).

- (2) תוכנית הקליטה המוצעת והשפעתה על טובת הילד, אפשרויות מימושה לרבות אופן מימוש האחריות ההורית.
- (3) הסיבות לשינוי המבוקש במקום מגורי הקטין.
- (ד) החלטה חלוטה בבקשה תינתן בתוך שנה מיום הגשת הבקשה.

11. הפרת הסכם הורות או הסדר הורות

- (א) הפר הורה הסכם הורות או הסדר הורות רשאי ההורה האחר או הילד לבקש מבית המשפט להורות על אמצעי האכיפה הבאים נגד ההורה המפר:
- (1) הפניה ליחידת הסיוע שליד בית המשפט, לשם גיבוש דרכים למימוש הסכם ההורות או הסדר ההורות;
- (2) מינוי צד שלישי למתאם הורות, אשר ילווה את ההורים במימוש הסכם ההורות או הסדר ההורות;
- (3) חיוב הורה שהפר באופן חוזר ונשנה את הסכם ההורות או הסדר ההורות, לתת התחייבות שישתתף בהדרכה וטיפול מקצועי מגורם שייקבע על ידי בית המשפט, ולשאת בהוצאות הכרוכות בכך;
- (4) חיוב ההורה המפר בתשלום פיצויים לילד או להורה האחר, לרבות פיצויים בשל נזק שנגרם למי מהם;
- (5) שינוי ההסדרים שנקבעו בהסכם ההורות או בהסדר ההורות.
- (ב) סעיף קטן (א) אינו בא לגרוע מסמכותו של בית המשפט לתת צו אכיפה לפי פקודת בזיון בית המשפט.

לסעיף 1

בהתאם למינוח באמנה מוצע להשתמש במונח 'ילד' במקום במונח 'קטין' שבחוק הקיים. המונח 'ילד' מבטא את היחסים המשפחתיים הטבעיים בינו לבין הוריו, כאדם עצמאי שהוריו אחראיים לו בשל היותו ילדם. המונח 'קטין' שבחוק הקיים מדגיש את העדר כשרותו המשפטית של הילד כבסיס לנזקקות שלו לאפטרופסות הוריו. הדגשה זו אף מתחדדת לנוכח מיקומן של ההוראות בעניינו בחוק העוסק באנשים שאינם כשירים מבחינה משפטית.

באשר להגדרת 'הורה', הוועדה לא הוסמכה לדון בצורות השונות של ההורות שאינן מוסדרות כיום בחוק (כגון – הורות באמצעות הפריה מלאכותית). לכן ההגדרה אינה מפרטת מיהו הורה מעבר למשמעות המילולית של המונח - ההורה הטבעי וכן הורים שמעמדם נקבע בחוק אימוץ ילדים¹⁷ או בחוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד).¹⁸

מוצע לקבוע את זכותו של הילד לקשר טבעי עם בני המשפחה הקרובים אליו ביותר, בנוסף להוריו שהם הקרובים המשמעותיים ביותר, בשל תרומתם להתפתחותו. לקשר עם בני משפחה אלה יש חשיבות מיוחדת במקרה שההורים אינם יכולים לממש את אחריותם ההורית. על כן חשוב שהקשר עמם יהיה יציב ורציף גם כאשר ההורים מממשים את אחריותם ההורית. הגדרת המושג 'פרידה', הוא כפי שקבוע בסעיף 24 לחוק הכשרות המשפטית והאפטרופסות¹⁹

¹⁷ חוק אימוץ ילדים, התשמ"א-1981.

¹⁸ חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), התשנ"ו-1996.

¹⁹ חוק הכשרות המשפטית והאפטרופסות, התשכ"ב-1962.

לסעיף 2

הגדרת היקף האחריות ההורית היא בהתאם להמלצת וועדת רוטלוי. הכללת מימוש הקשר עם ההורים ועם בני המשפחה כזכויות לילד נובעות מן האמנה, בסעיף 5:

"המדינות החברות יכבדו את אחריותם, זכויותיהם וחובותיהם של הורים, או מקום שניתן ליישום של בני המשפחה המורחבת או הקהילה כנהוג על פי המסורת המקומית ... על מנת לספק באופן המתאים לצרכי הילד המתפתח הכוונה והדרכה נאותות בהפעלת הזכויות המוכרות באמנה זו".

לסעיף 3

בהתאם לאמנה, מימוש האחריות ההורית צריך להיעשות כך ש"טובתו של הילד תהיה שיקול ראשון במעלה" (סעיף 3 לאמנה). המושג טובת הילד קיים כבר בחוק הכשרות בסעיף 24, אך האמנה מגדירה במפורש את משקלו בעת שיש להחליט בעניין מסוים הנוגע לילד. וועדת רוטלוי פירשה את דברי האמנה, במובן של הרצון לתת משקל עדיף לטובת הילד בכל הכרעה, אך לא משקל מכריע. מתן משקל מכריע יפגע באוטונומיה ההורית על ידי הענקת זכויות מוגברות לילדים, ועלול להעניק יכולת רחבה מאוד לילד לתבוע את הוריו על שלא פעלו לטובתו. על כן מוצע כי בהתאם לאמנה ולהמלצות וועדת רוטלוי ייקבע הנוסח שבאמנה בחוק עצמו. העניינים הכלולים במושג טובת הילד נקבעו בהתאם לאמנה והמלצות וועדת רוטלוי, לרבות זכות הילד לשני הורים משמעותיים.

לסעיף 4

מוצע לשנות את הנוסח הקיים המחייב ציות של ילדים להוריהם. הוועדה סבורה כי אין מקום לקבוע בחוק חובה מוחלטת של הילד לציית להוריו, שכן

ילדים אינם כשירים להיות נושאי חובה משפטית. המינוח 'כיבוד ומשמעת' לעומת זאת מבטא את מחויבות הילדים להוריהם בצורה המותאמת לקשר המשפחתי - חינוכי. חלק מחברי הוועדה סברו שיש לשמר את הנוסח הקיים הקובע חובת ציות של הילד להוריו, כדי לבסס את הסמכות ההורית לקבוע גבולות לצורך חינוך הילד. אולם, לדעת רוב חברי הוועדה, לא ניתן להיעזר בהוראת החוק לחייב ילד לציית להוריו וגם כאשר ילד אינו מציית להם לא ניתן לפטור אותם מלמלא את אחריותם ההורית.

לסעיף 5

האחריות ההורית המשותפת מעוגנת בסעיף 18 לאמנה, והיא מוטלת על כל אחד מההורים "יחד ולחוד". הסעיף מציין את המחויבות המשותפת של שני ההורים למימוש זכויות הילד, לעומת האחריות ההורית האישית שבסעיף 6 להצעת החוק. בכך יובהר המצב המשפטי, שגם כאשר ההורים נפרדים ומתחלקים במימוש האחריות ההורית היא עדיין אחריות משותפת, בדומה למצב המשפטי הנוהג שהאפוטרופסות של ההורים נשארת בעינה בעת הפרידה, גם כשנקבע שהילד בהחזקתו הבלעדית של הורה אחד. הוראה מוצעת נוספת בסעיף זה מכוונת לעודד את ההורים לפתרון בדרכי שלום של המחלוקות והסכסוכים בכל נושא הקשור למימוש האחריות הורית המשותפת, ולא דווקא בעת פרידה. כאשר ההורים אינם מצליחים ליישב את המחלוקות בעצמם, הפנייה לצד שלישי המוסכם עליהם או בעל מקצוע – מטפל או מגשר – קודם להתדיינות המשפטית, מקדמת את התקשורת ביניהם והיא עדיפה על ההתנצחות בבית המשפט.

לסעיף 6

האחריות ההורית כוללת לפי סעיף 2 להצעת החוק, את המחויבות של ההורים לממש את זכותו של הילד לקשר הורי ולקשר משפחתי. על פי עקרון

טובת הילד זכות זו תוגבל רק כאשר ייווכח בית המשפט כי יש במימושה משום חשש לפגיעה בילד. חובת הראייה על כך שמימוש הזכויות האמורות עשוי לפגוע בילד מוטלת על הטוען לפגיעה האמורה.

לסעיף 7

מתן האפשרות לילד לפנות לבית המשפט בסעיף קטן (א) מהווה הרחבה של סעיף 3 לחוק בית משפט למשפחה, היות ובחוק הכשרות לא ניתנה במפורש האפשרות לילד לפנות בעצמו לבית המשפט. כאשר בית המשפט מעביר את העניין להכרעתו של אחר, מוצע שבית המשפט יוודא שההכרעה היא לטובת הילד.

לסעיף 8

במקרה של פרידה מוצע, כי הורים שהגיעו להסכם בדבר אופן מימוש אחריותם ההורית יחד ולחוד, ידרשו להגישו לבית המשפט הסכם הורות לפי הטופס שבנספח ד'. זאת, כדי להוכיח לבית המשפט שההסכם מבטא את המודעות של כל הורה למרכיבי האחריות ההורית ויכולתו ונכונותו לממש את אחריותו לגבי מכלול זכויות הילד. בתהליך האישור יוכל בית המשפט לוודא, הן ששני ההורים שיתפו פעולה, בעצמם או באמצעות צד שלישי לפי סעיף 5(ד) לחוק, בבחינת יכולתם למלא יחד ולחוד את אחריותם ההורית כמפורט בטופס, והן שהילד נשמע ודבריו קיבלו משקל ראוי. שיתוף הפעולה בין ההורים בגיבוש ההסכם לפי הטופס הוא מרכיב מהותי ביותר שיכול להעיד על יכולתם ונכונותם לפעול באופן משותף למימוש אחריותם לטובת ילדם.

לסעיף 9

סעיף זה מבטל את "חזקת הגיל הרך" הקבועה בסעיף 25 לחוק הקיים. על פי עקרון העל של טובת הילד, כמפורט בדוח הביניים, החלטת בית המשפט בעניין חלוקת האחריות ההורית צריכה להיבחן לגבי כל ילד בצורה פרטנית ולא על פי איזושהי חזקה כללית. לכן כאשר ההורים מתקשים להגיע לכלל הסכמה ביניהם על אופן מימוש אחריותם או שאינם מקיימים את ההסכמות שהגיעו אליהן, הם או ילדם, יוכלו לבקש מבית המשפט לקבוע את אופן מימוש אחריותם ההורית על ידם יחד ולחוד.

במקרים אלה מוצע לחייב את ההורים, לצרף לכתבי בי הדין הסכם הורות לפי הטופס שבנספח ד', בו יפרט כל הורה את ההסדר שהוא מציע למימוש אחריותו ההורית. לדעת הוועדה הדרישה המקדמית למילוי ההסכם יכולה לתעל את הסכסוך בין ההורים מהשאלות המופשטות והאמוציונאליות שבסודו, לצורך מתן דין וחשבון מפורט ומקיף על חלוקת מכלול ענייני האחריות ההורית ביניהם. העיסוק הקונקרטי בתוכנית ההורית יחשוף את המחלוקות האמיתיות בין הצדדים ובכך ימקד את הדיון. הקדשת זמן ומחשבה לאופן בו יחולק זמן ההורות ואופן מימוש מכלול ענייני האחריות ההורית על ידי כל הורה, עשויה להוביל את חלקם של המתדיינים להידברות.

בהתאמה לכך מוצע, שכאשר בית המשפט, באמצעות יחידת הסיוע או בעצמו, אינו מצליח להביא את ההורים לשיתוף פעולה להסכם על אופן מימוש אחריותם ההורית לפי הטופס, הוא יקבע את הסדר ההורות על פי המתכונת של הסכם ההורות.

לשם כך יהיה על בית המשפט להביא בחשבון את מכלול העניינים המפורטים בסעיף קטן (ב), אשר משקפים, לדעת הוועדה, את מכלול המרכיבים הנדרשים לצורך קביעת הסדר ההורות: צרכיו ההתפתחותיים של הילד לפי גילו, מצבו, הבטחת היציבות בחייו וצרכיו המיוחדים; זכות הילד כי יישמע קולו עד כמה שגילו וכשריו מאפשרים את הדבר; נכונות הוריו לשתף פעולה

למימוש זכויותיו האמורות, ויכולתם לעשות זאת; בזכות הילד לקשר אישי ישיר וסדיר עם שני הוריו; הטיפול שהעניק כל אחד מההורים לילד לפני הגירושין ונכונות כל אחד מהם לאפשר לילד גם קשר עם בני משפחתו הקרובים – אחיו, אחיותיו והורי הוריו. בדרך זו קובע הסעיף קווים מנחים להחלטת מושכלת של בית המשפט בעניין מימוש האחריות ההורית יחד ולחוד מתוך בחינה מקיפה של טובת הילד.

לסעיף 10

לדעת הוועדה לא ניתן להסתפק במקרה שבו מבקש הורה להגר עם ילדו מחוץ לישראל באמות המידה שעל פיהן בית המשפט קובע את הסדר ההורות. לכן מוצע לקבוע הוראות מיוחדות למצב זה על בסיס ההסדר הכללי שבחוק ובעיקר הדאגה לטובת הילד ומימוש זכויותיו המפורטות בסעיף 3 במצב של הגירה.

ההצעה כוללת שלושה מרכיבים עיקריים, ברוח יתר סעיפי החוק. בשלב הראשון – על ההורה שמבקש להגר לפעול מבעוד מועד כדי להגיע להידברות ולהסכמה עם ההורה האחר. במטרה להבטיח את האפשרות להידבר מוצע לקבוע חובת הודעה מוקדמת של לפחות 90 ימים לפני המועד הצפוי להגירה ולהכין הצעה להסכם הורות שיבטיח את מימוש אחריותו ההורית של ההורה שנשאר בישראל לאחר ההגירה. בשלב השני – בהיעדר הסכמה, נדרש ההורה המבקש להגר להסביר את הטעמים שבשלם הוא מבקש להגר עם הילד, ובין היתר להראות, כי מטרת ההגירה אינה לנתק את הילד מההורה האחר או לנקום בו, להציג תוכנית קליטה לילד וכן הצעה לאופן מימוש האחריות ההורית של ההורה האחר בנסיבות ההגירה. בשלב השלישי – נדרש בית המשפט לבסס את הכרעתו על שיקולים שמטרתם להגיע לאיזון הראוי בין טובת הילד והבטחת הקשר שלו עם ההורה האחר לבין זכות ההורה להגר.

מוצע לקצוב את הזמן לקבלת ההחלטה, כך שהיא תהיה חלוטה בתוך שנה מיום הגשתה. זאת, כדי למנוע את הימשכות התקופה שבה הילד אינו יודע היכן יהיה מקום מגוריו הקבוע. הימשכות הליכים אלה וההתדיינות בעניינם פוגעים ביציבות חייו של הילד ומונעים ממנו את היכולת להתפתח בזיקה למקום קבוע.

לסעיף 11

הסעיף המוצע נותן בידי בית המשפט, לבקשת הורה או ילד, כלים מדורגים כדי להביא הורה שאינו ממש את אחריותו ההורית כלפי ילדו למלא את מחויבותו. המנעד של הכלים נע מהפניה ליחידת סיוע ועד לחיוב בפיצויים בשל הפרת הסכם או הסדר ההורות. הוועדה סבורה כי על בית המשפט לנסות תחילה להביא את ההורה לשיתוף פעולה עם ההורה האחר, כגון באמצעות "מתאם הורי", כדי לסייע לו במימוש אחריותו ההורית, אך מבלי לשלול שימוש בכלי אכיפה חריפים יותר. יחד עם זאת סבורה הוועדה, כי אין מקום לנקוט סנקציות עונשיות על הורה שאינו מקיים את חלקו בהסדר הורות, מפני שבכך קיים חשש להרחקתו ממימוש אחריותו ההורית.

א. ד"ר דפנה הקר, עו"ד גלי עציון

1. בסעיף 2 (אחריות הורית) - ס"ק (א) - (ג) יהפכו ל- (ב) - (ד) בהתאמה ולפניהם יבוא:
" (א) להורים אחריות הורית כלפי ילדיהם והם האפוסטרופוסים הטבעיים של ילדיהם."²⁰
2. בסעיף 3 (טובת הילד) - בס"ק (א) במקום המילים: "תהיה שיקול ראשון במעלה" יבוא: "תהיה שיקול מרכזי".²¹
3. בסעיף 5 (שיתוף פעולה בין הורים) - בס"ק (ב) לאחר המילים: "חייבים שני ההורים לפעול בשיתוף פעולה", יבוא: "במידת האפשר".
ס"ק (ג) ימחק.²²
4. בסעיף 6 (הגבלת האחריות ההורית) - לאחר ס"ק (ב) יבוא:
" (ג) בסעיף זה – פגיעה של ממש - לרבות בנסיבות המפורטות בסעיף 3 חוק למניעת אלימות במשפחה. התשנ"א - 1991, בין אם התקיימו כלפי הילד ובין אם כלפי ההורה השני."²³
5. בסעיף 10 (הפרת האחריות ההורית) – בס"ק (3) במקום המילים: "לתת התחייבות שישתתף" יבוא: "להשתתף".

²⁰ הסבר לתיקון סעיף 2 - תיקון זה בא ליצור האחדה עם מושגי היסוד בחוק הכשרות המשפטית ולשמור על המסגרת המשפטית של החוק.

²¹ הסבר לתיקון סעיף 3 - כאמור, לדעתנו יש לתת חשיבות מרכזית לטובת הילד, כחלק ממארג המשפחה ולא כשיקול ראשון במעלה

²² הסבר לתיקון סעיף 5 – לדעתנו מכלל ההן נשמע הלאו. הקביעה כי מותר להורה לפעול על דעת עצמו במקרים שאינם סובלים דיחוי מעלה חשש לפרשנות המחייבת אישור על כל פעולה יומיומית קטנה. אנו סבורות כי די באמירה בס"ק (ב) בדבר שיתוף פעולה, בהוספת הסייג – במידת האפשר.

²³ הסבר לתיקון סעיף 6 – הוספת ס"ק (ג) נועדה להבהיר את משמעות המונח "פגיעה של ממש".

בס"ק (5) לאחר המילים: " או בהסדר ההורות" יבוא: " או בהסדרים ממוניים, ככל שיידרש".

אחרי ס"ק (5) יבוא:

"(6) בבוא בית המשפט לאשר או להכריע לגבי הסכם הורות או הסדר הורות, רשאי הוא לקבוע פיצוי קבוע מראש בגין אי קיום ההסכם או ההסדר על ידי אחד מהצדדים."²⁴

ב. עו"ד גלי עציון, הקאדי איאד זחאלקה

בסעיף 9 (הסדר הורות על ידי בית המשפט) – בס"ק (ב) יבוא: "בבוא בית המשפט לקבוע הסדר ההורות על פי טובת הילד כאמור בסעיף 3, רשאי בית-המשפט לקבוע את הענינים האמורים כפי שייראה לו לטובת הילד, ובלבד שילדים עד גיל 6 יהיו אצל אמם אם אין סיבות מיוחדות להורות אחרת."²⁵

ג. ד"ר דפנה הקר

בסעיף 9 (הסדר הורות על ידי בית המשפט) –

1. בס"ק (ב) מוצע להחליף את סדר הפסקאות לסדר הבא: ס"ק (5) יהפוך לס"ק (2), ס"ק (4) יהפוך לס"ק (3), ס"ק (3) יהפוך לס"ק (4), ס"ק (6) יהפוך לס"ק (5), ס"ק (7) יהפוך לס"ק (6) וס"ק (2) יהפוך לס"ק (7).²⁶

²⁴ הסבר לתיקון סעיף 10 – כאמור, לדעתנו, יש לאפשר יצירת מנגנון מוסכם מראש, שיאפשר אכיפה יעילה של הסדר ההורות או פיצוי בגין הפרתו, ללא צורך בפתיחת הליכים יקרים, אשר יגזלו שעות שיפוט יקרות.

²⁵ הסבר לתיקון סעיף 9 – לדעת עו"ד עציון, טרם בשלה השעה להסיר את ההגנה הדינית הקיימת מהאם ואין בכך כדי להפחית מהתיקונים האחרים שנעשו בחוק, ולפיכך יש להותיר את הסעיף על כנו. לדעת הקאדי זחאלקה החזקה הוכיחה עצמה במציאות הקיימת.

²⁶ הסבר לסעיף 9(ב) – למרות, שלכאורה, אין הבחנה בחשיבות בין הסעיפים, יש לדעתנו בכל זאת חשיבות לסדר הופעת הקריטריונים ושינוי המיקום הוא על פי סדר החשיבות הנראה לנו נכון.

2. לאחר ס"ק (ב) יבוא:

"(ג) חזקה כי טובת הילד מחייבת כי ישהה במרבית הזמן עם ההורה ששימש כהורה המטפל העיקרי בקטין במשך מרבית חייו בטרם פרידת ההורים; הטוען כי המטפל העיקרי בקטין אינו אימו עליו נטל ההוכחה.
(ד) בסעיף זה – "הורה מטפל עיקרי" – הורה אשר התקיימו לגביו מרבית התנאים הבאים:

- (1) ההורה שבמחיצתו שהה הקטין זמן רב יותר .
- (2) ההורה שביצע את עיקר הטיפול הפיזי בקטין.
- (3) ההורה שהיה בקשר רב יותר עם מטפלים נוספים בקטין ועם מוסדות חינוך ובריאות בקשר לקטין.
- (4) ההורה ששהה עם הקטין במרבית ימי המחלה והחופשות.²⁷

ד. הקאדי איאד זחאלקה

בסעיף 3 (טובת הילד) – בס"ק (1) בסופו יבוא: "וחינוכו לאור הערכים והנורמות החברתיים והדתיים המקובלות בסביבה בה הוא גדל."²⁸

²⁷ הסבר לתיקון סעיף 9 – תוספות אלה יוצרות, לדעת ד"ר הקר ועו"ד סנה לוריה חזקה דיונית המונעת דיוני סרק וויתורים ממוניים כמפורט בחוות הדעת. בה בעת מדובר בחזקה הניתנת לסתירה במצבים שבהם שני ההורים חלקו את הטיפול בילד או שהאב היה המטפל העיקרי.

²⁸ הסבר לתיקון סעיף 3 – אין להסתפק באמור בסעיף 2 באחריות ההורית להתפתחותו הרוחנית של הילד ויש לקבוע במפורש את זכות הילד לחינוך על פי הערכים החברתיים והדתיים בסביבה בה הוא גדל.

נספח ד' - שופט להסכם/להסדר הורות (סעיפים 8 ו-9 לחוק)

הסכם/הסדר הורות קבוע או זמני

ההורים:

שם הורה א': _____ ת.ז. _____

מען: _____

מספר טלפון: _____

דוא"ל: _____

(להלן: "הורה א'")

שם הורה ב': _____ ת.ז. _____

מען: _____

מספר טלפון: _____

דוא"ל: _____

(להלן: "הורה ב'")

הילדים:

שם הילד/ה: _____ ת.ז. _____

תאריך לידה: _____

מין: _____

(" כל ילד/ה לחוד וכן כל הילדים יחדיו יקראו להלן: "הילדים")

בקשה למתן תוקף של פסק דין/החלטה להסכם הורות/ לקביעת הסדר

הורות

(בחר את האפשרות המתאימה)

- מוגש בזאת לבית המשפט/בית הדין הסכם הורות שנערך על ידי שני ההורים.
- למתן תוקף של החלטה להסכם הורות זמני לתקופה של _____.
- למתן תוקף של פסק דין להסכם הורות קבוע.
- מוגשת בזאת לבית המשפט/בית הדין הצעה להסדר הורות שנערך על ידי הורה א'/ב' _____ [שם ההורה]
ההצעה הינה לצורך:
 - דיון בהסדר הורות זמני לתקופה של _____.
 - דיון בהסדר הורות קבוע.

הודעה חשובה:

סעיפי הסכם זה הינם בעלי השלכות משפטיות משמעותיות. לפני מילוי ההסכם מומלץ לעיין בחוברת ההסבר למילוי הסכם זה אשר ניתן לקבל במזכירות בית המשפט לענייני משפחה ובתי הדין הדתי, והזמינה לעיון באתר האינטרנט _____ . כמו כן מומלץ להיוועץ בעורך דין להבנת ההשלכות המשפטיות של סעיפי הסכם זה.

1. מבוא

ההורים מצהירים כי הסכם זה נערך מתוך הכרה שטובת כל אחד מילדיהם היא שיקול ראשון במעלה וכי יפעלו לצורך קידום:
א. מעורבות של שני ההורים בגידול ילדיהם.
ב. קשר משמעותי, אישי, ישיר וסדיר של ילדיהם עם שני הוריהם.

- ג. שיתוף פעולה בין ההורים לטובת ילדיהם.
- ד. יישוב מחלוקותיהם בדרכי שלום.
- ה. מניעה, כמיטב יכולתם, לחשיפת ילדיהם למחלוקות בין ההורים.

2. כללי

- א. ההורים מתחייבים לדאוג במסירות לטיפול, לחינוך ולבריאות ילדיהם.
- ב. ההורים מתחייבים לחנך את הילדים לכיבוד ולהערכה לכל אחד מהם ולבני משפחותיהם.
- ג. כל אחד מההורים, בזמני שהותו עם הילדים, יאפשר חיזוק והעמקת הקשר של הילדים עם בני המשפחה המורחבת.
- ד. שם המשפחה של הילדים לא ישונה, אלא בהסכמת שני ההורים בכתב.
- ה. כל אחד מן ההורים מסכים שההורה השני יקבל מידע מכל גוף שהילדים קשורים אליו.
- ו. ההורים מתחייבים לעדכן איש את רעהו באופן שוטף לגבי אירועים או דברים הנוגעים לילדים.

3. בריאות

- א. כל הורה יעניק לילדים בזמן שהייתם אצלו טיפול בריאותי שוטף, לרבות ביקור שגרתי או דחוף אצל רופא, מעקב רפואי, מתן תרופה וכד'.

ב. כל אחד מן ההורים מסכים שההורה השני יקבל מידע מכל אדם או גוף שטיפל בבריאותם הגופנית או הנפשית של ילדיהם.

ג. ביטוח בריאות עבור הילדים:

הילדים יהיו מבוטחים בבטוחי הבריאות באמצעות:
קופת חולים _____ חברת ביטוח _____
אחר _____

ביטוחי הבריאות ישולמו על ידי:

_____ [מלא את שם ההורה]

בקופת החולים _____ בחברת

הביטוח _____ אחר _____

_____ [שם ההורה] ידאג להוצאת כרטיס

מגנטי שני מקופת החולים בה מבוטח הילד.

ד. קבלת החלטות בענייני בריאות:

1. קבלת החלטה, מתן הסכמה או אישור לטיפול

רפואי בילדים תהיה נתונה (בחרו באפשרות המתאימה):

לשני ההורים. ההורים יפעלו יחדיו בהסכמה הדדית

ובהעדר הסכמה לפי אחת מהאפשרויות הבאות:

על פי המלצת הגורם המקצועי המטפל.

על פי החלטת _____.

ההחלטה תתקבל על ידי _____ [שם ההורה].

אחר _____

2. קבלת החלטה, מתן הסכמה או אישור לתת לילדים טיפול

פרא רפואי תהא נתונה (בחרו באפשרות המתאימה):

לשני ההורים. ההורים יפעלו יחדיו בהסכמה הדדית

ובהעדר הסכמה לפי אחת מהאפשרויות הבאות:

על פי המלצת גורם מקצועי-_____.

על פי החלטת _____.

ההחלטה תתקבל על ידי _____ [שם ההורה].

אחר _____

3. קבלת החלטה מתן הסכמה או אישור לתת לילדים טיפול פסיכולוגי או פסיכיאטרי תהא נתונה (בחרו באפשרות המתאימה):

לשני ההורים. ההורים יפעלו יחדיו בהסכמה הדדית ובהעדר הסכמה לפי אחת מהאפשרויות הבאות:

על פי המלצת גורם מטפל מקצועי/ רופא משפחה/ פסיכולוג/ פסיכיאטר/ יועץ חינוכי/ גורם אחר העובד עם הילד.

על פי החלטת _____.

ההחלטה תתקבל על ידי _____ [שם ההורה].

אחר _____

ה. במקרה חרום - בו קיימת סכנה מיידית לשלומם של הילדים ו/או לבריאותם, לכל הורה הזכות והחובה להסכים ולאשר טיפול רפואי, טיפול שיניים או ניתוח וזאת, לאחר שנקט באמצעים סבירים, בנסיבות העניין, להשגת הסכמתו של ההורה השני. לא הצליח ההורה ליידע את משנהו בטרם הפעולה הרפואית הדחופה, חלה עליו החובה ליידע את ההורה האחר על כך בהקדם האפשרי.

ו. עלויות:

ההורים מצהירים כי ידוע להם כי הסעיפים המופיעים בפרק הבריאות בהסכם ההורות עשויים להיות כרוכים בעלויות

מיוחדות. נושא העלויות וחלוקתם בין ההורים יוסדר בהתאם
לאמור בהסדר המזונות לילדים או בהעדר הסכמה לפי החלטתו
של בית המשפט.

4. חינוך

א. קבלת מידע והתייעצות:

1. כל אחד מן ההורים מסכים שההורה השני יקבל מידע מכל אדם
או גוף הקשור בחינוכם של הילדים, לרבות מידע על אסיפות
הורים, התקדמותם של הילדים בלימודים, רווחתם ואירועים
במסגרת החינוכית בה הם נמצאים. כל הורה רשאי להתייעץ עם כל
גורם מקצועי במסגרת החינוכית בה נמצאים הילדים.
2. מוסכם כי שמותיהם ופרטיהם של שני ההורים יופיעו ברשומות
של המסגרות החינוכיות של ילדיהם לשם קבלת מידע, יידוע
במקרה חירום ורישום ברשימת הקשר הכיתתית של הילדים.
3. כל אחד מן ההורים מסכים שלשני ההורים הזכות והחובה
לחתום על תעודות הילדים.

ב. קביעת מסגרות הלימוד:

- הילדים ימשיכו ללמוד במסגרת החינוך הנוכחית או במסגרת
חינוכית אחרת המשתייכת לאותו זרם חינוכי.
- ההורים יסכימו על המסגרת החינוכית של ילדיהם.
בהעדר הסכמה:
- ההורים יעדיפו כי הילדים ילמדו בקרבת מקום למגורי ההורה
שעמו הוא שווה במשך זמן רב יותר מאשר עם ההורה השני.
- אחר _____

ג. השתתפות בפעילויות של המסגרת החינוכית:

- לשני ההורים הזכות לקחת חלק בכל הפעילויות במסגרת החינוכית
של ילדיהם לרבות, אירועים בית ספריים, אסיפות הורים, מסיבות,

טקסים, אירועים מיוחדים, טיולים וכד' (בפעילויות שאינן מאפשרות השתתפות של יותר מהורה אחד, יעשה התיאום בין ההורים).

ד. חוגים, תנועות נוער ופעילויות משלימות (להלן- "פעילויות"): כל הורה יהיה אחראי להשתתפות ילדיו בפעילויות בעת שהותם עימו:

- כל ילד ישתתף לכל היותר ב_____ חוגים באותה העת.
- בחירת הפעילויות תעשה בהסכמה בין ההורים לאחר היוועצות עם הילד
- בחירת הפעילויות תעשה ע"י הורה _____ (ציין שם ההורה) לאחר היוועצות עם הילד.
- אחר _____

ה. שיעורים פרטיים לתגבור הלימודים:

- החלטה בדבר השתתפות הילד בשיעורים פרטיים לתגבור הלימודים תתקבל: (ניתן למלא יותר ממשבצת אחת)
- על פי בקשת הילד.
- בהסכמה בין ההורים ולאחר היוועצות עם הילד.
- בהעדר הסכמת ההורים יכריע בעניין קיום שיעורי התגבור המורה המלמד את הילד את המקצוע בו נדרש תגבור.
- ע"י הורה _____ (ציין שם ההורה) ולאחר היוועצות עם הילד.
- אחר _____

ו. עלויות:

ההורים מצהירים כי ידוע להם כי הסעיפים המופיעים בפרק חוגים, פעילויות, תנועות נוער ומסגרות משלימות ובפרק שיעורים פרטיים לתגבור הלימודים בהסכם ההורות עשויים להיות כרוכים בעלויות מיוחדות. נושא העלויות וחלוקתם בין ההורים יוסדר בהסדר המזונות לילדים או בהעדר הסכמה לפי החלטתו של בית משפט.

5. תוכנית הורית

בבוא ההורים לקבוע את אופן מגוריו של הילד ואת חלוקת הזמן שבו ישהה הילד עם כל אחד מהם, יראו את טובת הילד כשיקול ראשון במעלה הגובר על שיקולים אישיים שלהם. ההורים ישקלו את חשיבות היציבות והקביעות בחייו של הילד והקושי במעברים דחופים בבואם לקבוע את אופן מגוריו של הילד ואת אופן חלוקת הזמן בו שוהה הילד עמם. שהותו של הילד לפרקי זמן ממושכים יותר אצל אחד ההורים לפי התוכנית ההורית, לא תגרע מהאחריות ההורית של שני ההורים, לא תפגע באופן קבלת ההחלטות החשובות בחיי הילד וכן תאפשר את מועדי השהות של הילד עם ההורה השני - הכל בהתאם להסכמות המפורטות בהסכם זה.

מפורטת בזאת תוכנית הורית בדבר חלוקת השהות של הילדים עם הוריהם, באופן שבו בכל עת יהיה הורה שאחראי לילדים (ניתן להיעזר במילוי הטבלה שבנספח א' לצורך בחינה שלא נותרו שעות אשר אינן מוסדרות ולצרפה כנספח להסכם זה).

במחזוריות של שבועיים, ישהה או ישהו _____ [שם הילד או שמות הילדים] אצל ההורים בהתאם לפירוט המופיע להלן:

(1) בימי השבוע:

שבוע 1

□ ביום א' :

- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף):
(_____) עד לשעה _____ (מקום השבה
(_____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .
- הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים
באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו.
בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____ .
- אחר _____

□ ביום ב' :

- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף):
(_____) עד לשעה _____ (מקום השבה
(_____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .
- הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים
באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו.
בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____ .
- אחר _____

□ ביום ג' :

- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף):
(_____) עד לשעה _____ (מקום השבה
(_____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .
- הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים
באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו.
בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____ .
- אחר _____

□ ביום ד' :

- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף):
(_____) עד לשעה _____ (מקום השבה
(_____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .
- הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים
באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו.
בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____ .
- אחר _____

□ ביום ה' :

- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף):
(_____) עד לשעה _____ (מקום השבה

אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .
 הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים
באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו.
בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____ .
 אחר _____

שבוע 2

ביום א' :

כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
 הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף:
_____) עד לשעה _____ (מקום השבה
_____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .
 הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים
באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו.
בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____ .
 אחר _____

ביום ב' :

כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
 הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף:
_____) עד לשעה _____ (מקום השבה
_____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .

- הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו. בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____.
- אחר _____
- ביום ג' :
- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף: _____) עד לשעה _____ (מקום השבה _____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____.
- הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו. בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____.
- אחר _____
- ביום ד' :
- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהה/ו משעה _____ (מקום איסוף: _____) עד לשעה _____ (מקום השבה _____) אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____.
- הילד/ים ישהה/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו. בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____.
- אחר _____

□ ביום ה' :

- כל היום ישהו אצל הורה _____ לרבות לינה.
- הילד/ים ישהו/ו משעה _____ (מקום איסוף):
_____ (עד לשעה _____ (מקום השבה
_____ (אצל הורה _____ ובשאר השעות אצל
הורה _____ . בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות
הורה _____ .
- הילד/ים ישהו/ו אצל הורה _____ מסיום הלימודים
באותו יום, לרבות לינה ועד לתחילת הלימודים ביום שאחריו.
בשעות הלימודים הילד/ים יהיה/ו באחריות הורה _____ .
- אחר _____

(2) בסופי שבוע :

- בסוף השבוע הראשון ישהו הילדים אצל ההורה _____ .
- מיום שישי בשעה _____ (מקום איסוף _____) עד ליום
שבת בשעה _____ (מקום השבה _____).
- מיום שישי בשעה _____ (מקום איסוף _____) עד
לתחילת הלימודים ביום ראשון.
- מיום _____ בשעה _____ (מקום
איסוף _____) עד ליום _____ בשעה _____ (מקום
השבה _____).
- אחר _____
- בסוף השבוע השני ישהו הילדים אצל ההורה _____ :
- מיום שישי בשעה _____ (מקום איסוף _____) עד ליום
שבת בשעה _____ (מקום השבה _____).

- מיום שישי בשעה _____ (מקום איסוף _____) עד לתחילת הלימודים ביום ראשון.
- מיום _____ בשעה _____ (מקום איסוף _____) עד ליום _____ בשעה _____ (מקום השבה _____).
- אחר _____

(3) חגים וחופשות:

- א. התוכנית ההורית בחגים ובחופשות תהיה על פי המפורט בנספח ב' המהווה חלק בלתי נפרד מתוכנית זו. לצורך טבלה זו "חג" מוגדר מערכו של החג בשעה _____ ועד _____ בשעה _____.
- ב. התוכנית לחלוקה של זמני ההורות בחגים ובחופשות תבוא בימים אלה במקום התוכנית ההורית הרגילה המפורטת לעיל בסעיפים (1) ו-(2). אם ייווצר רצף ארוך של ימים שבהם ישוה הילדים אצל הורה אחד, ההורים מסכימים לתאם ביניהם הסדר חילופי.
- ג. עם סיום החג / החופשה ימשיך לחול הסדר ההורות המפורט לעיל בסעיפים (1) ו-(2).

(4) חופשת הקיץ:

- א. במהלך חופשת הקיץ הסדרי ההורות יהיו כדלקמן (סמן את המשבצת/ המשבצות המתאימה/ות):
- בהתאם לתוכנית ההורית הרגילה כמפורט לעיל בסעיפים (1) ו-(2).
- למעט השינויים הבאים: _____

- הורה א' ישהה עם הילדים _____
- הורה ב' ישהה עם הילדים _____
- בתקופת שהות הילדים אצל כל אחד מההורים, יתקיימו הסדרי הקשר עם ההורה השני כדלקמן:

-
- במהלך שהות הילדים בקייטנה או במסגרת חינוכית אחרת, יחול ההסדר הבא _____
 - עם סיום הקייטנה או המסגרת החינוכית יחול ההסדר הבא: _____

ב. ההורים מסכימים לתאם את זמני שהות הילדים אצל כל אחד מהם במהלך חופשת הקיץ, עד ליום 10 ביוני של אותה שנה.

(5) חופשות:

- ההורים מסכימים כי לכל אחד מההורים הזכות לקחת את הילדים לחופשה עימו בארץ ובלבד שהוא יודיע להורה השני על כך לפחות _____ ימים לפני החופשה. היה והחופשה תהא מעבר ל_____ ימים, תידרש הסכמתו של ההורה השני מראש.
- הורה שבחר לקחת חופשה לבדו וללא הילדים, ישהו הילדים אצל ההורה השני. אולם אם מכל סיבה שהיא לא יוכל ההורה השני לשהות עם הילדים במשך החופשה בימים שבהם ההורה שבחופשה אמור היה לשהות עם הילדים, ההורה שבחופשה מסכים שהוא אחראי לדאוג לסידור חלופי סביר ולמימונו.
- הורה שבחר לקחת חופשה לבדו וללא הילדים ידאג ויממן טיפול הולם בילדים לגבי מועדים בהם היה עליו לשהות עימם.

(6) מחלה או חופשה בלתי צפויה:

החובה לדאוג, לטפל ולהשגיח על הילדים במקרים שהילד אינו יכול להיות במסגרת החינוכית עקב מחלה פתאומית, שביתה או חופשה בלתי צפויה תהא על:

□ ההורה אצלו לן הילד בלילה שלפני המחלה, השביתה או החופשה. הורה זה יהיה אחראי לילד עד לשעה, אשר על פי התוכנית ההורית, האחריות לילד עוברת להורה השני. היה והורה זה אינו יכול לשהות עם הילד בעצמו, הוא יהא אחראי למצוא סידור חילופי סביר ולממנו.

□ ההורה אצלו הילד אמור לשהות בשעות אחה"צ ביום המחלה, השביתה או החופשה. הורה זה יהיה אחראי לילד גם בשעות הבוקר. היה והורה זה אינו יכול לשהות עם הילד בעצמו, הוא יהא אחראי למצוא סידור חילופי סביר ולממנו.

□ אחר _____

(7) הסעה:

1. ההורים מתחייבים לדאוג להסעת הילדים על פי לוח הזמנים שנקבע בתוכנית ההורית וכן להסעתם לצורך קיום פעילויותיהם השונות (מוסד חינוכי, פעילות חברתית, חוגים, בית ההורה האחר וכד').
2. הסעת הילדים על פי התוכנית ההורית יעשה כמפורט להלן:

6. עמידה בתנאי התוכנית ההורית

א. ההורים מסכימים כי התוכנית ההורית דלעיל מחייבת אותם, והם יקיימו אותה במלואה על מנת להבטיח את אורח חייהם התקין, רווחתם ושלומם של הילדים.

ב. ההורים מסכימים כי הם יעשו כל מאמץ לשהות בעצמם עם הילדים במרבית שעות השהייה אשר באחריותם על פי התוכנית ההורית.

□ אחר:

ג. כל הורה יתאם עם ההורה האחר כל שינוי, ביטול והחלפה של מועדי השהות המוסכמים, מבעוד מועד, על מנת לאפשר התארגנות מראש. היה ומסיבה כלשהי לא יוכל אחד ההורים לשהות עם הילדים כמפורט בתוכנית ההורית יודיע על כך להורה השני לכל הפחות 24 שעות לפני המועד. היה והורה לא הודיע למשנהו 24 שעות לפני המועד על שינוי ו/או היה וההורה השני אינו יכול להתפנות ולשהות עם הילדים, ידאג הצד המשנה לסידור חלופי סביר על חשבונו ובמימונו.

ד. הורה שיפר את התוכנית ההורית דלעיל מכל סיבה שהיא יפצה את ההורה השני, היה והילד/ים שהו אצלו בשל ההפרה. כמו כן אותו הורה ישפה את ההורה השני על כל הוצאה כספית, שהוא נזקק להוציא בשל ההפרה.

7. מקום מגורים

א. ההורים מסכימים כי מקום מגוריהם של הילדים יהיה בישראל והמען של הילד שירשם במרשם האוכלוסין יהיה _____, אלא אם כן יסכימו שני ההורים בכתב אחרת..

ב. ההורים מסכימים כי כל הורה יעשה כמיטב יכולתו לא להעתיק את מקום מגוריו, בישראל או מחוצה לה, במהלך שנת הלימודים.

ג. אם נדרש הורה לשנות את מקום מגוריו באופן המקשה או אינו מאפשר את קיום התוכנית ההורית, הוא יודיע על כך בכתב להורה השני לא פחות מחודשיים ימים מראש. ההורים מסכימים לשתף פעולה על מנת לערוך שינויים בתוכנית ההורית, כנדרש משינוי הנסיבות.

□ אחר _____

8. נסיעות לחו"ל

ההורים מסכימים כי כל אחד מהם רשאי לקיים נסיעות לחופשה עם הילדים לחו"ל כמפורט להלן:

(לתשומת לבכם בסעיף זה ניתן למלא יותר ממשבצת אחת)

לתקופה שלא תעלה על _____ ימים, פעם בשנה, ללא צורך בהסכמת ההורה השני ובלבד שההורה הנוסע ימסור הודעה בכתב להורה השני לפחות _____ ימים מראש, בצירוף תוכנית הטיול, מועדי נסיעה וחזרה והסדרי הקשר עם ההורה השני. נסיעה שמשכה מעל התקופה האמורה תעשה בתיאום ובהסכמה מפורשת בכתב של ההורה השני.

מועד הנסיעה יתואם בין ההורים.

בתיאום ובהסכמה מפורשת בכתב של ההורה השני תוך ציון מפורש של מועדי הנסיעה והחזרה.

אחר _____

ההורים מסכימים כי אי החזרתם של הילדים מחופשה בחו"ל במועד המוסכם כאמור לעיל, למעט במקרים בהם העיכוב נבע ממחלה, שביתה או אילוץ אחר שאינו בשליטת ההורה, תחשב להרחקה בלתי חוקית של הילדים כמשמעותה בסעיף 3 לתוספת לחוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), התשנ"א-1991 ותזכה את ההורה השני בסעדים הנקובים בחוק.

למרות האמור לעיל, ההורים מסכימים כי לא יצאו לחו"ל לאחת מן

המדינות הבאות _____ אלא בתיאום ובהסכמה

מפורשת בכתב של ההורה השני.

דרכוני הילדים יהיו אצל

_____ [שם ההורה]

אדם אחר, שפרטיו הם: _____.

9. פתרון מחלוקות והתאמות עתידיות לתוכנית ההורות.

- א. ההורים מכירים בחשיבות של הגעה להסכמות בדרכי שלום בכל הכרוך בילדים והם מסכימים לעשות כל מאמץ להידבר ביניהם בדרך נאותה על מנת ליישב את מחלוקותיהם בדרכי שלום ובנועם.
- ב. ההורים מבינים את החשיבות הרבה של הימנעות מחשיפת ילדיהם למחלוקות שביניהם ומתחייבים לא לשתף את הילדים במחלוקות.
- ג. ההורים מסכימים לשאת ולתת במישרין על מנת ליישב כל מחלוקת ולהגיע לפתרון מוסכם בשיתוף פעולה.
- ד. ההורים מסכימים כי התוכנית ההורית תחול כל עוד הם לא יגיעו להסכמות אחרות בכתב. היה ויעלה הצורך, ההורים מסכימים לבחון את התוכנית ההורית הקיימת פעם בשנה עד ל- 30 באוקטובר בכל שנה, ולערוך בהסכמה בכתב שינויים בתוכנית ההורית. במקרה של אי הסכמה לגבי שינוי בתוכנית ההורית, תמשיך לחול התוכנית ההורית שחלה עד לאותו מועד.
- ה. ההורים מתחייבים, שאם לא יעלה בידיהם לפתור את מחלוקותיהם במשא ומתן ישיר ביניהם, אזי הם יפנו לצד שלישי שהוא מגשר/ מתאם הורות/ יועץ או אדם אחר שהם מסכימים להסתייע בו ליישוב המחלוקות לשתי פגישות לפחות לפני שמי מהם יפנה לערכאה שיפוטית. אם לא יעלה בידם לבחור במשותף צד שלישי יכריע בעניין - _____.

10. אישור הסכם.

- א. ההורים מצהירים כי קראו את כל האמור בהסכם זה, הבינו את משמעותו ואת השלכותיו; וכי ידוע להם שבאפשרותם לעיין בדברי ההסבר להסכם, המצויים במזכירות בית המשפט, בית הדין ובאתר האינטרנט _____ ולהיוועץ עם עורך דין בכל הקשור להסכם זה ופרטיו.

- ב. ההורים מצהירים כי הם מתחייבים לקיים ולכבד הסכם זה בדרך המיטבית שתבטיח את טובת הילדים.
- ג. הסכם זה אינו בא במקום הסכם מזונות ואינו בא לפגע בו.
- ד. הצדדים מבקשים מבית המשפט/ בית הדין הנכבד לאשר הסכם זה וליתן לו תוקף של פסק דין בהתאם לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות התשכ"ב-1962.

ולראיה באו על החתום:

היום _____

שם הורה ב' וחתומה

שם הורה א' וחתומה

נספח א'

טבלת זמני הורות דו שבועית לדוגמא

שבת	יום ו'	יום ה'	יום ד'	יום ג'	יום ב'	יום א'	שבוע 'א'
							7:00
							8:00
							9:00
							10:00
							11:00
							12:00
							13:00
							14:00
							15:00
							16:00
							17:00
							18:00
							19:00
							20:00
							21:00
							לינה
שבת	יום ו'	יום ה'	יום ד'	יום ג'	יום ב'	יום א'	שבוע ב'
							7:00
							8:00
							9:00
							10:00
							11:00
							12:00
							13:00

							14:00
							15:00
							16:00
							17:00
							18:00
							19:00
							20:00
							21:00
							לינה

נספח ב'

טבלת חגים וחופשות לדוגמא

שנה ב'		שנה א'		חג/חופשה
הורה ב'	הורה א'	הורה ב'	הורה א'	
				ראש השנה
				יום כיפור
				מחצית ראשונה
				מחצית שנייה
				חלוקה אחרת:
				מחצית ראשונה
				מחצית שנייה
				חלוקה אחרת:
				פורים
				חופשת פסח ממוסדות חינוך עד ערב ליל הסדר

				ערב ליל הסדר עד ליום	
				מיום _____ עד ליום _____	
				חלוקה אחרת:	
				יום העצמאות	
				שבועות	
	הורה שנה א'	הורה שנה ב'	הורה שנה א'	פירוט	חגים מוסלמים
					ראש השנה המוסלמי
					עיד אל פיטר
					עיד אדחא אל
					מולד הנביא

	הורה שנה א'	הורה שנה ב'	הורה שנה א'	פירוט	חגים נוצריים
					חג המולד
					ראש השנה
					חג הפסחא

תגים אחרים	פירוט	הורה שנה א'	א' שנה ב'	הורה שנה א'	ב' שנה ב'

חופשת הקיץ – טבלה לדוגמא

אחר	קייטנה/מחנה	הורה ב'	הורה א'		
				שבוע א'	החופש הגדול
				שבוע ב'	
				שבוע ג'	
				שבוע ד'	
				שבוע ה'	
				שבוע ו'	
				שבוע ז'	
				שבוע ח'	
				שבוע ט'	

(בעת מילוי הטבלה תנו דעתכם למועדי קיומן של קייטנות, חופשות ונסיעות לחו"ל או לקיומו של הסדר ההורות הרגיל)

נספח ה' - הסכם הורות לאחר גירושין

עו"ד גלית סנה לוריה וגב' רותי שיו

1. מבוא

הסכם הורות מהווה תוכנית המגדירה את מכלול הנושאים ההוריים הדורשים הסדר לקראת מימוש האחריות ההורית לאחר פרידה. מוסכמות חברתיות ומערכות החוק מכנות היום הסדרים אלו בשם "אפוטרופסות", "משמורת" ו"הסדרי ראייה". המונח "הסכם הורות" מתאים יותר משום שהוא מדגיש קיומה של הסכמה כוללת המותאמת לצרכי כל בני המשפחה.

הסכמי הורות מפורטים מעניקים בהירות ומסדירים מגוון רחב של סוגיות המתייחסות להורות שלאחר הפרידה תוך ראית צרכי ההורים והילדים לאורך זמן. תהליך ההגעה אל ההסכם מיישם עקרונות של גישור ובניית שיתוף פעולה ופותר את הדרך להבנה ולתקשורת בין ההורים.

1.1 מה כולל הסכם ההורות?

הסכם ההורות עוסק במכלול נושאי ההורות שלאחר פרידה. בין הנושאים המופיעים בו:

- בניה של תוכנית הורית המגדירה את זמני השהות של הילד עם כל אחד מהוריו בימי חול, סופי שבוע וחגים.
- חלוקת האחריות לילד בעת ימי מחלה.
- הסדרה מפורטת של נושאים הקשורים בצרכים הפיסיים, הרפואיים, הפסיכולוגיים והחינוכיים של הילד וכן אופן קבלת החלטות עתידיות בנושאים אלה.
- העברת מידע על הילד להוריו מבית הספר, ממערכת הבריאות, מרופאים, ממטפלים, מיועצים וכיו"ב.
- הסעת הילד בין בתי ההורים.
- דרכי התקשורת בין ההורים.

- מנגנון פתרון מחלוקות – לטיפול במחלוקות עתידיות בנושאים הקשורים לאופן מימוש או שינוי ההסכם.
- שינוי מקום המגורים.
- כל נושא נוסף שההורים מעוניינים לכלול.

נבנו טפסים לסיוע בבניית הסכם הורות מקיף בהם רשימה מכוונת של נושאים ולצידן תיבה למילוי לאחר הגעה להסכמה. בטפסים קיימת גם טבלה דו שבועית ריקה למילוי הסדר ההורות לימי השבוע- וכן תיבות בעניין חלוקת החגים והחופשות.

2. יתרונותיו של הסכם הורות הנבנה באמצעות מו"מ בין ההורים (ובמידת הצורך בסיוע מגשר):

נקודת המוצא היא שההורים הם אלה, המכירים את ילדיהם בצורה הטובה ביותר והאמורים לדעת מהו ההסדר הטוב והמועדף עבורם. הורים מכירים את האינטרסים, התקוות, נקודות החולשה והחוזק של ילדיהם, באופן המיטבי. הורים יודעים כיצד ילדיהם מתמודדים עם שינויים ומה יקל עליהם בעת השינוי. כמו כן כל הורה מודע ליכולותיו, למגבלותיו וללוח הזמנים שלו. ידע זה, המשותף בדרך כלל להורים, מסייע להגעה להסכם מעשי וישים ולמילוי התיבות באופן מעשי. כאשר הורים נדרשים להגיע להסכם הורות מפורט ומחייב, הדבר מקדם שיח על דברים ישימים ולא על דרישות תיאורטיות בלבד. לעיתים, קיים קושי ביצירת תקשורת בונה בין שני ההורים. בהינתן קווים מנחים לחשיבה (במידת הצורך תוך העזרות במגשר, מטפל או מתאם הורי המסייע בהכוונת השיח למיטבי ולאפשרי). מרבית ההורים מצליחים לבנות הסכם הורות, כאשר טובת ילדיהם לנגד עיניהם ומצליחים לבודד את נושאי ההורות משאר מחלוקותיהם. שיתוף פעולה שכזה מספק נקודת פתיחה מצוינת להבטיח לילדים את האהבה והטיפול לו הם זקוקים.

היתרונות הבולטים של תהליך בניה משותף של הסכם הורות, בתחילת הליך הגירושין, הינם:

2.1 מזעור המעורבות של בית המשפט:

שיתוף פעולה בין ההורים לגיבוש הסכם הורות מפחית את הצורך במעורבותו של אדם חיצוני שתפקידו להכריע במחלוקותיהם, כגון שופט, או מומחה מוסכם, אשר לו מידע מוגבל על צרכי הילדים. נוכח ההכרות המעמיקה של ההורים עם ילדיהם, יש להניח שהסכם, אליו יגיעו, יהיה מעשי יותר וישקף בצורה נכונה יותר את טובת הילדים. ההסכם יוגש לאישור של בית המשפט - שלו הסמכות לבחון אותו ולוודא שהוא נעשה תוך ראיית טובתם של הילדים. בית המשפט רשאי לקיים דיון עם ההורים בנושא ולהזמין חוות דעת מקצועיות במידת הצורך (ככלל, בתי המשפט ממעטים להתערב בהסכמים אלה).

2.2 תחושה הדדית של הוגנות מאפשרת עמידה בתנאי ההסכם לאורך

זמן:

הורים, ילדים ואנשי מקצוע סבורים כי ההסכמים המוצלחים ביותר הם כאלו ששני הצדדים מרגישים כי הם הוגנים. להשגת מטרה זו, בתהליך הבניה של הסכם ההורות על ההורים להבין את הצרכים של כל בני המשפחה ולגבש יחד הבנות ופתרונות. בהסכם זה אין "מנצחים" ו"מפסידים", יש תחושת הוגנות. לפיכך, מרבית הסיכויים שהוא יקוים בפועל, אף יותר מהחלטות שיפוטיות כפויות, אשר לעיתים מותירות חוסר שביעות רצון אצל אחד הצדדים ובכך משמרות את הקונפליקט ההורי.

2.3 הקלה על ההתארגנות המשפחתית לאחר פרידה:

הסכם הורות מפורט דיו, יקל על חיי היום יום של ההורים ושל ילדיהם. האחריות המוטלת על כל אחד מההורים תהיה מובנת, ברורה ומוסכמת. הסכם הורות מפורט יפחית את הקונפליקטים בין ההורים בנושאים אשר

סוכמו ובכך יסייע בהוצאת נושאים הקשורים בהורות ובילדים ממרכזו של הקונפליקט בין ההורים.

2.4 הפחתה של עוצמת הקונפליקט בין ההורים והגברת תקשורת:

הורים רבים מפקפקים ביכולתם לערוך משא ומתן בינם לבין עצמם ולהגיע להסכם הורות. כמו כן, הם מטילים ספק בכך שהסכם הורות עשוי להפוך את הכעס, הכאב, הבלבול וחוסר הסדר שבפרידה - לדרך הורית שקולה ובת קיימא. הורים רבים אינם מודעים לכך כי, בפועל, מרבית הסדרי הראיה והמשמורת מושגים בהסכמה.

לעיתים קרובות ההורים ממשיכים לריב במהלך הליך הגירושין וזמן רב לאחר מכן. הסיבות לכך הינן בין השאר:

- קושי בקבלת המציאות של הגירושין או הפירוד.
- רצון לשמור על מעורבות בחיי ההורה השני בכל מחיר.
- כעס לא פתור.
- ערכים הוריים לא תואמים בין ההורים.
- חשש של הורה אחד לשלומם של הילדים, כאשר הם נמצאים עם ההורה השני.
- האשמות כלפי בן הזוג השני בכישלון היחסים.

רגשות אלו הינם נפוצים וטבעיים, אולם הצטברות של רגשות אלו לאורך זמן עלולה לפגוע ביכולת ההורים לשתף פעולה בגידול הילדים. (לפעמים אף יש בעיות הנובעות מאלימות). לעיתים, רגשות אלה מובילים את הצדדים לפתחו של בהמ"ש. ניהול הליך אדוורסארי בנושא, עשוי לגרום להקצנת עמדות, לריחוק בין ההורים ולהסלמת הסכסוך. הילדים הם אלה אשר ישאו בנזק הנובע מכך וישאו צלקות לזמן רב. **הפחתה של עוצמת הקונפליקט הינה אחד מהיעדים החשובים ביותר להורות מיטבית לאחר הגירושין.** על כן, חיוב ההורים, בשלבים המקדמיים של הליך הגירושין, לבניה של הסכם הורות תוך בניה של שיתוף פעולה ביניהם, עשוי להפחית את עוצמת

הקונפליקט ביניהם. בתקופה זו, טיפול מקצועי להורים ולילדים וכן הדרכה הורית יכולים לסייע מאד בהתמודדות הרגשית בכלל ובהתמודדות עם המכשולים להסכמות בפרט.

2.5 עידוד יחסי הורה-ילד טובים

כאשר הורים עוברים הליך של גירושין, קיים אצל הילדים פחד מאבדן קשר או פחד מאבדן יחסים עם אחד מההורים. לעיתים גם הורים שכוונתם טובה, עשויים לחשוב כי יחס שלילי כלפי ההורה האחר, תורם לקשר האישי שלהם עם ילדיהם. יש חשיבות רבה לכך שהורה לא יפגע ביחסי ילדו עם ההורה השני בעת הגירושין. יש חשיבות רבה לכך שהורים יבינו כי:²⁹

א. הורה המצליח למנוע ביקור של ילדו אצל ההורה השני, עלול לגרום לילדו לאבד אמון בו וכן לפתח ביקורתיות יתרה כלפיו וחשש ממעשים נוספים שהורה זה עלול לעשות נגדו.

ב. ניתוק ילד מהוריו נוטל חלק מהותי מחייו. ילדים רבים שהקשר שלהם עם אחד מההורים התנתק, בעקבות פירוד או גירושין, מתנהגים כילדים מאומצים המחפשים את הוריהם הביולוגיים. אם הורה אחד גורם לניתוק הקשר הזה, הילד עשוי להאשימו באובדן הקשר.

ג. באופן טבעי ילדים ימנעו מלבחור או מלהעדיף הורה אחד על פני משנהו. התנהגות ההורים עשויה לגרום לילדים לפעול בניגוד לרצונם הטבעי ובניגוד לטובתם, כדי לרצות את הוריהם. הם עשויים לומר להורה דברים שהם חושבים כי אותו הורה מעוניין לשמוע (אף אם אותו הורה לא בקש זאת). למשל, שההורה האחר אינו טוב כמוהו, או לא אהוב כמוהו, ואולי אף שניתן לוותר עליו ביתר קלות. אם ההורה לא ינקוט משנה זהירות במצב זה, הילד עלול לקבל את הרושם, שכדי

²⁹ S. Goldstein & A.J. Solnit, "Divorce and your child: practical suggestions for parents", New Haven Yale University Press c1984

להישאר אהוד על אותו הורה, עליו להתעלם במחיצתו מקיומו של ההורה השני.

מקור למחלוקות בין הורים הוא לעיתים פערים בראיית עולם, אורח חיים וערכים. חשוב שהורים ידעו כי ילדים יכולים להסתגל לכך שאורח החיים, הכללים וסגנון החיים של כל אחד מהוריהם הוא שונה וכי לכל הורה הצדדים החזקים והחלשים שלו. השונות בין ההורים אינה מונעת מהילדים לקבל מענה לצרכיהם, בכפוף לכך שהם מוקפים באנשים הפנויים אליהם רגשית, אוהבים ותומכים בהם ובכפוף לכך שהילדים מקבלים מענה מיטיב לצרכיהם בהתאם לגילם.

יישומו של תהליך משותף לבניה של הסכם הורות, המאפשר הדברות על הקשיים והחששות והגעה להסכמות, מסייע לשמר את ההורות של שני ההורים ובכך מעניק לילד את ההרגשה שהוא יכול להביע התייחסות ורגשות אהבה ואהדה לשני ההורים, על אף הגירושין.

3. אופן הבניה של הסכם הורות מיטיב.

המפתח להקל על הילד לקבל את השינויים הנלווים לגירושין, הינו סיוע להורים בבניית הסכם הורות מחייב אשר כל הצדדים המעורבים בו מרגישים שהוא מתאים, ישים ונעשה כשטובת הילד נשקלה על ידם כשיקול מרכזי. חשוב כי בתהליך בנית התוכנית ההורית, בה מוגדרים זמני השהיה של הילדים אצל הוריהם, ההורים יביאו בחשבון את צרכי הילדים וגילם, את השמירה על היציבות בחייהם וישימו דגש על קיום קשר מיטיב של הילדים עם שניהם. כמו כן, על ההורים לתת משקל רב לשעות עבודתם, גמישותם, יכולתם להתחייב לקיים את מועדי השהות עם הילדים, וכן לאופן התנהלות ההורות קודם למשבר ולאחריו. תוכנית הורית מובנית ופרקטית, המבוססת על ימי שהות קבועים, אשר מחייבת את ההורים ומקוימת על ידי כל המשפחה, מעניקה בטחון וסדר הן לילדים והן להורים.

ילדים יכולים להסתגל לנסיבות שהשתנו ולשינוי בסידור המגורים של הוריהם, כל זאת בתנאי שתוכנית ההורות מותאמת לגילם, שהם חשים כי הוריהם רגישים לצורכיהם (לעיתים רצונם מבורר, בהתאם לגילם ולכישוריהם המתפתחים), שמוקטנת חשיפתם למתחים ולחילופי דברים הנובעים מהקונפליקט ההורי וכי קיימת תשתית פיזית וכלכלית מתאימה היכולה לתמוך בישום הסכם ההורות. לעיתים, בעת בניה של תוכנית הורית, כדאי להיוועץ בפסיכולוג מומחה להבנת צרכי הילדים בהתאם לגילם ולקבל הדרכה הורית לסיוע בתקופת השינוי.

4. בניה של הסכמי הורות בעולם

הסכמי הורות מפורטים נפוצים במספר מדינות בעולם: באוסטרליה, במדינות שונות ברחבי ארה"ב, בקנדה, באנגליה ועוד. במדינות מסוימות בניה של הסכם הורות על פי טופס מפורט מנחה ובו תיבות למילוי מוצעת כחלק מהליך הגירושין. במדינות אחרות, כמו טנסי לדוגמה, החל משנת 2001, עריכתו הינה חובה ומהווה חלק בלתי נפרד מההליך.

בתי משפט במדינות רבות בארה"ב, דורשים מההורים לנסות ליישב את נושאי המשמורת, הביקורים והסדרי הראיה, מחוץ לכותלי בית המשפט. לשם כך בחלק מהמדינות, ההורים מחויבים כצעד ראשון לפנות להליך של גישור. הסיבות לכך הן החשיבות בבניית הסדרי הורות המותאמים למשפחה הספציפית והיתרונות שציינו לעיל.

בהתאם לכך במדינת ניו-המפשייר בדוח בנושא הורות, משנת 2004, הוצעו ההמלצות העיקריות הבאות:

- שינוי יסודי בדרך בה מטופלים מקרי גירושין והעמדת שורה של כלים חלופיים ליישוב סכסוך ולמניעת עימותים.
- סיוע להורים בנתינת עדיפות ראשונה לצרכי ילדיהם (במפורד ממחלוקותיהם האחרות). הכלי העיקרי שהוצע הוא בנייה משותפת

של "הסכם הורות", אשר יגובש באמצעות פונקציה חדשה של "מתאם הורות" (Parenting Coordinator).

- העצמת הצדדים כדי שיהיו פעילים יותר במציאת פתרונות: העמדת כלים למסירת מידע, קמפיין לחינוך הציבור, קורסי הורות, נגישות לשירותי סיוע ועוד.
- שילוב קורס בנושא "הורות" במסגרת תוכנית הלימודים בבתי הספר. מטרת הקורס לחנך לתפקוד כהורה וכבן זוג, ולהוות קורס חובה בלימודים בבי"ס תיכון.
- הדרכה לקהילה המשפטית, כך שהמשפטנים יתפקדו גם כיועצים להפחתת של ההסלמה של הסכסוך ההורי בין השאר באמצעות הפניה לדרכים חלופיות ליישוב הסכסוך.

באוסטרליה, בחקיקה, הומלץ על בנייה של הסכם הורות להורים בהליכי גירושין. חקיקה זו מעודדת הורים להגיע להסכמה ביניהם בכל הנוגע למשמורת על הילדים במקום פניה להכרעה בערכאות המשפטיות. לאחר הכנת ההסכם הוא מובא לאישורו של בית המשפט. בית המשפט מבצע בו בדיקה קפדנית ורשאי לבצע בו שינויים להבטחת טובתו של הילד. בדוח שנכתב בנושא השינויים בחקיקה,³⁰ באוסטרליה המליצה NADRAC,³¹ וועדה העוסקת בנושא כי יעודדו שימוש בהליך משותף להבנית הסכם הורות מפורט באופן המופיע בחוק. הסכמים שנעשו בהתאם לחוק, ירשמו ויאושרו בבתי המשפט ויאכפו בהתאם.

העידוד יעשה על ידי העלאת המודעות להיעזר בגופים המקבלים מימון ממשלתי ומטפלים בנושאים משיקים כגון: מרכזי גישור וייעוץ, מרכזים לסיוע משפטי ושירותים בקהילה. הסכם ההורות נוהג גם בקנדה.

³⁰ NADRAC Letter of Advice to the Attorney General on: Parenting Plans
³¹ National Alternative Dispute Resolution Advisory Council

במחקר שנערך בטורונטו,³² נבחנה שביעות הרצון של הורים, לאחר פירוד או גירושין, מהסדרי המשמורת שלהם על ילדיהם. 77.4% מההורים היו שבעי רצון מהבחירה באפשרות של בניית הסכם הורות. נמצא כי מערכות יחסים אלו נשארו יציבות עם הזמן ואף חלה בהם הטבה. המחקר אף הראה כי ככל שבית המשפט היה מעורב יותר בקביעת הסכם ההורות כך ההורים היו מרוצים פחות. שביעות רצון גבוהה במיוחד נראתה בקרב הורים שקבעו את הסכם ההורות באופן עצמאי.

5. סיכום ומסקנות

גידול ילדים מהווה אתגר לכל ההורים. כאשר ההורים מתגרשים וגרים בבתים נפרדים, האתגר קשה אף יותר, ולו רק מהסיבה כי היחסים נעשים מורכבים יותר. היעדים של שמירה על קשר בריא בין ההורים ושמירה על יחסים מתמשכים מקבלים חשיבות עליונה. הסכם הורות ישים, המושג בשיתוף פעולה, נתפס כהוגן על ידי שני ההורים ומאפשר שימור יחסים הוריים תקינים. הסכם הורות כתוב, מספק לילדים ולהורים בטחון מסוים בשמירה על קשר יציב ומשמעותי ביניהם ועל מסגרת יציבה הדרושה כל כך לילידם במצבים אלה.

המסקנות העולות מסקירה זו הן, שיש לעודד את ההורים להגיע להידברות ולהכנה של הסכם הורות בשלבים הראשוניים של ההחלטה על פרידה. ניתן לעשות זאת בסיוע טפסים מובנים, כפי שהכנו במסגרת תת-הוועדה שריכזנו לנושא זה. ניתן גם להיעזר בסיוע של גורמים מקצועיים, כגון מומחים מיחידות הסיוע של בתי המשפט, מגשרים, מטפלים מקצועיים או מתאמי הורות.

.Shared Parenting : an Empirical Analysis Utilizing a Large Canadian Data Base - Howard H. Irving³²

על מנת לקדם הורות מיטבית לאחר גירושין, יש:

- לבנות תוכנית הסברה למתגרשים המשתפת אותם במידע הקיים לגבי הורות מיטבית לאחר הגירושין.
- להקים מערכות ללווי טיפולי של ההורים והילדים בתקופה זו, לרבות קבוצות תמיכה מונחות.
- לבנות מערך הסברה לגבי תהליך הבניה של הסכם הורות ולעודד את השימוש בו.

נספח ו' - רשימת המגיבים לדוח הביניים מן הציבור

1. פרופ' רות הלפרין-קדרי ועו"ד רוברט ליכט-פטר – מטעם "המרכז לקידום מעמד האישה על שם רות ועמנואל רקמן", אוניברסיטת בר אילן.
2. עו"ד סמדר בן נתן ועו"ד יהודית מייזלס – מטעם "וועדת החקיקה לנושא מעמד האישה", לשכת עורכי הדין בישראל.
3. ד"ר רונה שוז – מטעם "המרכז לזכויות הילד והמשפחה", מכללת שערי משפט.
4. עו"ד ציונה קניג יאיר – מטעם "שדולת הנשים".
5. עו"ד דנה מירטנבאום וגב' גילה ברזילי נודלמן – מטעם ארגון "איתך".
6. עו"ד נסרין אעלימי-קבהה – מטעם "וועד הפעולה לשוויון בענייני אישות".
7. ד"ר אסתר הרצוג וד"ר חנה בית הלחמי – מטעם "הקואליציה של ארגוני הנשים".
8. ד"ר אורלי בנימין – מטעם ארגון "אחותי".
9. גב' אורנה מרי אש – מטעם ארגון "אישה לאישה".
10. ד"ר יצחק קדמן ועו"ד יפעת בויאר – מטעם "המועצה הלאומית לשלום הילד".
11. מר גיא רוה – מטעם "הורות משותפת = טובת הילד".
12. מר רז משגב – מטעם "מטה המאבק למען האב הגרוש".
13. ד"ר יואב מזא"ה – מטעם "הורות בעד ילדים".
14. מר גיל רונן – מטעם ארגון "הקול הגברי".
15. מר אייל לידור ומר יונתן קפאח – מטעם ארגון "ילדים לשני הורים".

16. מר רונן פז וד"ר מארק ראדוצקי – מטעם "פורום הורים".
17. מר רמי בר-גיורא, פסיכואנליטיקאי של המבוגר והילד ופסיכולוג קליני בכיר.
18. גב' נילי סנדרוב, ד"ר מאירה אור, ד"ר מתי וקסלר, מר מג'ק ומרת לאה לור, מר שלמה ומרת דבורה סרד, גב' עדינה זכריה – שהציגו את עמדתם של סבים וסבתות בעניין הקשר עם נכדיהם במקרים של גירושין.